
Μακεδονικά

Τόμ. 17, Αρ. 1 (1977)

Michel de Vos, Un demi-siècle de l' histoire de la Macédoine (975-1025)

Γ. Ι. Θεοχαρίδης

doi: [10.12681/makedonika.378](https://doi.org/10.12681/makedonika.378)

Copyright © 2014, Γ. Ι. Θεοχαρίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Θεοχαρίδης Γ. Ι. (1977). Michel de Vos, Un demi-siècle de l' histoire de la Macédoine (975-1025). *Μακεδονικά*, 17(1), 419–442. <https://doi.org/10.12681/makedonika.378>

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Michel de Vos, Un demi-siècle de l'histoire de la Macédoine (975-1025). Université de la Sorbonne nouvelle. Paris III. Institut National des langues et civilisations orientales. Mars 1977. (Thèse de doctorat du IIIe cycle). Σελ. 1-204. Χάρται 2. Πίνακες 4. (Πολυγραφημένον).

Ἡδὴ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς (σ. 1) ἡ ἐργασία ὁμολογεῖ ὅτι δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ρίψῃ νέον φῶς εἰς τὰ γεγονότα (ne saurait apporter de lumières nouvelles sur les événements), ὑπόσχεται ὁμῶς νὰ παρουσιάσῃ ταῦτα μεθοδικῶς καὶ ὅσον τὸ δυνατόν ἀντικειμενικῶς (sur un plan méthodique et aussi impartial que possible). Εἰς τὰ ἐπόμενα θὰ ἴδουμε κατὰ πόσον ὁ συγγραφεὺς ἐτήρησε τὴν ὑπόσχεσίν του αὐτῆν.

Ὁ σ. διαίρει τὴν ἐργασίαν του εἰς τέσσαρα μεγάλα μέρη: Εἰς τὸ πρῶτον μέρος συμπυκνώνει εἰς 30 σελίδας (3-32) ὅλην τὴν ἱστορίαν τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τοῦ 7ου π.Χ. αἰῶνος μέχρι τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 10ου μ.Χ. αἰῶνος. Εἰς τὰ τρία ὑπόλοιπα ἐξιστορεῖ ἐκτενῶς τὴν ἱστορίαν τῶν «Κομητοπούλων» καὶ τῆς «Μακεδονικῆς Αὐτοκρατορίας» (l'Empire Macédonien!).

Κατόπιν μᾶς γεωγραφικῆς περιγραφῆς τῆς ἑδαφικῆς μορφολογίας τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τῆς Πίνδου μέχρι τοῦ Νέστου καὶ ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τῶν Σκοπιῶν (σ. 3-4) ἐκτίθεται περιληπτικῶς εἰς τὸ Α' Μέρος ἡ ἱστορία τῆς Μακεδονίας εἰς τέσσαρα Τμήματα: I. La Macédoine et la Grèce (ἀπὸ τοῦ 7ου π.Χ. αἰῶνος μέχρι τοῦ 168 π.Χ., σ. 5-11). -II. La Macédoine romaine (ἀπὸ τοῦ 168 π.Χ. μέχρι τοῦ 6ου μ.Χ. αἰῶνος, σ. 11-17). -III. La Macédoine grecque (ἀπὸ τοῦ 6ου μέχρι τοῦ 8ου μ.Χ. αἰῶνος, σ. 18-24). -IV. La Macédoine bulgare (ἀπὸ τοῦ 9ου μέχρι τοῦ 10ου μ.Χ. αἰῶνος, σ. 24-32).

Ὅταν εἰς τὰ ἐπόμενα κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἀρχίσουν νὰ πίπτουν κατὰ κεφαλῆς τοῦ ἀναγνώστου βροχὴ τὰ λάθη, ἢ προφύλαξις του δὲν ἤμπορεῖ βεβαίως νὰ γίνῃ, παρὰ μὲ τὸ κλεισμον τοῦ βιβλίου. Ἡ βροχὴ αὕτη λαθῶν ἀρχίζει δυστυχῶς ἤδη ἀπὸ τὴν γεωγραφικὴν περιγραφὴν τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ μία βιβλιοκρισία δὲν ἤμπορεῖ νὰ τὴν ἀποφύγῃ. Οὕτω κατὰ ταύτην τὴν περιγραφὴν ὁ Ἀλιάκμων ὀνομάζεται Βιστρίτσα, ὁ Ἄξιός ὀνομάζεται Βαρδάρ, ὁ Στρυμῶν-Στρούμα, ὁ Νέστος-Μέστα καὶ εἰς τὴν τὴν σ. 2 (σ. 125) λέγεται σοβαρῶς: «Les nomes géographiques sont ceux des atlas modernes». Ποῦ τυπώνονται ἄραγε οἱ σύγχρονοι αὐτοὶ ἄτλαντες, οἱ σημειοῦντες τοὺς ἑλληνικοὺς ποταμοὺς μὲ σλαβικὰ ὀνόματα; Ἐπειτα εἰς τὴν σ. 6 (σ. 125) λέγεται ὅτι αἱ κοιλῆδες τοῦ Ἄξιου, τοῦ Στρυμόνος κ.ά. φέρουν τὸ σλαβικὸν ὄνομα κλεισούραι (porte le nom slave, Klissoura). Εὐρωπαίους μὲν σκάνδαλον, Ἑλλησι δὲ μωρία! Ἡ βυζαντινὴ «κλεισούρα» σλαβικὸν ὄνομα! Καὶ οἱ «κλεισούραρχαι»;

Ἐρχόμεθα εἰς τὸ I τμήμα (La Macédoine et la Grèce):

Εἰς τὴν σ. 5: α) Οἱ Ἕλληνες ἐρχονται ἀπὸ νότου (Les Hellènes... remontent vers le nord). Ἄλλὰ ποῖοι Ἕλληνες; Ἴωνες, Ἀχαιοὶ ἢ Δωριεῖς; β) Ἡ Μακεδονία τὸν 7ον π.Χ. αἰῶνα εἶναι μικρὰ περιοχὴ ὀνομαζομένη Ἡμα(ν)θία (σημείωσις 9, σ. 125: «ce territoire est connu sous le nom d'Emanthie»). Μυστηριωδῶς, χωρὶς νὰ λέγεται πόθεν ἐρχονται καὶ ποῖοι εἶναι, ἐμφανίζονται οἱ Μακεδόνες, οἱ ὅποιοι ἐγκαθίστανται εἰς τὰς δύο ὄχθας τοῦ Vardar (Ἄξιου) μεταξύ τῶν Στενῶν τοῦ Δεμίρ-Καπού καὶ τῆς σημερινῆς Θεσσαλονίκης. Ἄλλου λοιπὸν εὐρίσκειται ἡ Μακεδονία-Ἡμθία, ἡ ἀνατολικὴ δηλαδὴ παραλία τοῦ Θερμαϊκοῦ, καὶ ἀλ-

λου εγκαθίστανται τὸ πρῶτον οἱ Μακεδόνες, εἰς τὰς δύο ὄχθας τοῦ Ἄξειου, τὴν Ἄμφαξι-
τιδα. δ) Ἡ Πέλλα εἶναι τὰ Βοδενά: «Pella (Vodena), la ville des tombeaux royaux», σ. 5),
Ἄφου λοιπὸν ὁ σ. ἀνεκάλυψε τοὺς μακεδονικοὺς βασιλικοὺς τάφους εἰς τὴν Πέλλαν, πρέ-
πει νὰ εἰδοποιηθῇ ἡ ἑλληνικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία!

Εἰς τὴν σ. 6: Ἐπὶ Φιλίππου (356-336) καὶ Μ. Ἀλεξάνδρου (336-323) ἡ ἑλληνικὴ γλῶσ-
σα διεισδύει εἰς τὴν Μακεδοῖαν («la langue grecque s'infiltre dans le pays»). Ποίαν γλῶσ-
σαν ὠμίλουν ἄραγε μέχρι τότε ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος πρὸ τῆς διεισδύσεως τῆς
ἑλληνικῆς; Ἐν τούτοις ὁ ἴδιος ὁ σ. εἰς τὴν σημ. 13 (σ. 125) ἔχει μεταφράσει εἰς τὴν γαλ-
λικὴν τοὺς προειδοποιητικοὺς λόγους τοῦ πολὺ παλαιότερου Ἀλεξάνδρου Α' πρὸς τοὺς
Ἀθηναίους πρὸ τῆς μάχης τῶν Πλαταιῶν, ὅπου ὁ Ἀλέξανδρος λέγει: «Athéniens, je suis
grec, mon origine tient aux temps le plus reculés». (Ἡροδ. IX, 45: *Αὐτὸς τε γὰρ Ἕλληρ γένος
εἰμι τοῦρχαιον καὶ ἀντ' ἐλευθέρης δεδουλωμένην οὐκ ἂν ἐθέλοιμι ὄραν τὴν Ἑλλάδα*). Μόνον
ποῦ ὁ καλὸς Ἀλέξανδρος Α' εἰς τὴν σημ. 14 (σ. 126) βιάζεται νὰ καταλάβῃ αὐτὸς τὸ χρο-
σοφόρον Παγγαῖον («il s'empare du mont Pangée, riche en minerai d'or»), τὸ ὅποιον πράγ-
ματι θὰ καταλάβῃ ἀργότερον ὁ Φίλιππος.

Εἰς τὸ II Τμήμα (la Macédoine romaine):

Εἰς τὴν σ. 13 ὁ σ. ἀγνοεῖ τὴν ρωμαϊκὴν Provincia Macedonia τοῦ 148 π.Χ. καὶ καλύπτει
ὅλην τὴν ζῶν τῆς Μακεδονίας ὡς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας πλέον μὲ τὴν μοναδικὴν φράσιν:
«la Macédoine se romanisait». Ἄν παραβλέψωμεν ὅσα ἄλλα ἀνεπαρκῆ ἢ ἐσαφελμένα λέγον-
ται εἰς τὴν σ. 13 περὶ τῶν διοικητικῶν διαιρέσεων τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους κατὰ τὰς μεταρ-
ρυθμίσεις τοῦ Διοκλητιανοῦ (π.χ. ἐσαφελμένως λέγεται ὅτι ὁ Διοκλητιανὸς διήρσε τὸ Κρά-
τος εἰς τέσσαρας Praefecturas-Ἐπαρχότητας), λέγονται περαιτέρω καὶ τὰ ἐξῆς παράδοξα,
προκειμένου περὶ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Μακεδοῖαν:

Εἰς τὴν σ. 14: α) Ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἐνεφυτεύθῃ εἰς τὴν Μακεδοῖαν ἀπὸ βορρᾶ διὰ
τῶν πόλεων τῆς Δαλματίας («par l'intermédiaire des villes de Dalmatie... et du nord de la
péninsule»), παρ' ὅλον ὅτι μόλις πρὸ ὀλίγου ἐμνημονεύθῃ τὸ κήρυγμα τοῦ Ἀποστόλου
Παύλου εἰς Φιλίππους, Θεσσαλονικὴν καὶ Βέροιαν. β) Ὅτι ὁ Ἅγιος Δημήτριος Θεσσα-
λονικῆς ἐκάη ζωντανὸς εἰς τὸ Σίρμιον τὸ 303 (σημ. 36, σ. 129: «St. Démètre de Thessaloni-
que brulé vif en 303 à Sirmium»).

Εἰς τὴν σ. 15: α) Ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Θεσσαλονικῆς ἰδρῆθῃ τὸν 2ον αἰῶνα «fondée
au IIe siècle»). β) Ἐνθ' εἰς τὴν αὐτὴν σ. 15 ἀναφέρεται ὁ Ἀχόλιος, εἰς τὴν σημ. αὐτῆς 40 (σ.
130) ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονικῆς Ἀλέξανδρος (305-335) βαπτίζει τὸν Θεοδοσίον Α'
(«qui administra le baptême à l'empereur Théodosius»).

Εἰς τὴν σ. 16: α) Ὁ Γαλέριος καταδικάζει τὸ 305 τοὺς Γόθους καὶ τοὺς Σαρμάτας, τοὺς
ἐγκατασταθέντας τὸ 376 ὡς συμμάχους εἰς τὴν χώραν, καὶ κατὰ τὴν σημ. 45 (σ. 130) δι' αὐ-
τὸ τὸ γεγονός ἰδρῆθῃ ἡ Ἀγίς τοῦ Γαλερίου εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν (καὶ ὄχι διὰ τὰς νίκας
του κατὰ τῶν Πάρθων τῆς Μεσοποταμίας). β) Ἡ μάχη τῆς Ἀδριανουπόλεως, ὅπου ἐφο-
νεύθῃ ὁ Βάλης, ἐγένετο τὸν 9ην Αὐγούστου τοῦ 376 (καὶ ὄχι τὸ 378). γ) Ὁ Ἀλάριχος ἀνη-
γορεύθῃ βασιλεὺς ὑπὸ τῶν στρατευμάτων του εἰς Θεσσαλονικίην!

Εἰς τὴν σ. 17 ὁ σ. θέτει πρόβλημα ἱστορικῶν: «En ce qui concerne la Macédoine, on
ne saurait fixer une date exacte de son détachement définitif de Rome et de celle de son rat-
tchement à Constantinople». Τὴν ἰδρῆσιν τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ διὰ τῆς συμφωνίας
Στιλίζωνος-Ἀρκαδίου τέλη τοῦ 395 ἢ ἀρχὰς τοῦ 396 (πολιτικὴ ἀπόσπασις) καὶ τὴν ὑπα-
γωγὴν τοῦ Ἰλλυρικοῦ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως τὸ 732 ὑπὸ Λέοντος Γ'
τοῦ Ἰσαύρου (ἐκκλησιαστικὴ ἀπόσπασις) τὰς ἀγνοεῖ ὁ συγγραφεὺς. Δι' αὐτὸν μόνον ἐπὶ
τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἡρακλείου (610-641), ὅταν ἐπεκράτησεν ἡ ἑλληνικὴ ὡς ἐπίσημος γλῶσσα
τοῦ Κράτους, παρεσύρθη ἡ Μακεδοῖα πρὸς τὸ Ἀνατολικὸν Κράτος («c'est à cette épo-
que probablement, que la Macédoine bascule définitivement, et sans trop s'en apercevoir,

vers l' Orient. Détachée territorialement de l' Occident (πότε;), elle échappait peu à peu à la juridiction de l' église romaine». 'Απίστευτον ὅτι ὁ σ. δὲν γνωρίζει τὰ πραγματικά ἱστορικά γεγονότα, ἀλλ' ἴσως τοῦ εἶναι ἀχρηστα, ἀφοῦ δὲν τὸν ἐξυπηρετοῦν εἰς ὅτι θέλει νὰ ὑποστηρίξη.

Εἰς τὸ Τμήμα III (La Macédoine grecque):

Εἰς τὴν σ. 18: α) Γίνεται λόγος περὶ Ἐπαρχότητος τοῦ Σιρμίου: «La préfecture, Sirmium (Sremska Mitrovica) sur le Save, était rattachée (πότε;) à la juridiction de Rome». Μετὰ ὁμοῦν τὴν ἴδρυσιν τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ τὸ 395/6 τὸ ἐναπομείναν τμήμα τοῦ Ἰλλυρικοῦ, ἢ Παννονία Β, μετὰ τοῦ Σιρμίου, δὲν ἀπετέλεσεν Ἐπαρχότητα, ἀλλὰ «διοίκησιν» (diocèse), ἢ ὁποῖα προσηρτήθη εἰς τὴν Ἐπαρχότητα Ἰταλίας (βλ. V. G r u m e l, L' Ilyricum de la mort de Valentinien I (375) à la mort de Stilichon (408). REB 9, 1951, σ. 34) καὶ παρέμεινε προσηρτημένη εἰς αὐτὴν μέχρι τοῦ 424, ἔτους τῆς συμφωνίας ἀρραβάνων τοῦ Βαλεντινιανοῦ Γ' καὶ τῆς Αἰκινίας-Εὐδοξίας, ἢ μέχρι τοῦ 437, ἔτους τῶν γάμων τῶν (βλ. P. L e m e r l e, Philippes et la Macédoine orientale à l' époque chrétienne et byzantine, I. Paris 1945, σ. 82, σημ. 3, ἔνθα ἡ παλαιότερα βιβλιογραφία). β) Λέγεται ὅτι τὸ Σίρμιον κατεστράφη ὑπὸ τῶν Οὐννων τὸ 447 («en 447, après la destruction de Sirmium par les Huns»). Τὸ Σίρμιον ὁμοῦν κατεστράφη ὑπὸ τῶν Οὐννων τὸ 441, ὄχι τὸ 447 (βλ. O. T a f r a l i, εἰς Mélanges d' archéologie et d' epigraphie byzantines, Paris 1913, σ. 28/9).

Παραλείπομεν ὅσα ἀνεπαρκέστατα λέγονται εἰς σ. 19/20 περὶ τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς (justiniana prima), ἀφοῦ ὄχι μόνον οὐδέμια παραπομπὴ εἰς τὴν βιβλιογραφίαν περὶ τῆς πιθανῆς θέσεως αὐτῆς γίνεται, ἀλλ' οὔτε ἡ ἔκδοσις τῆς Νεαυρᾶς XI τοῦ 535 τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀναφέρεται, ἐκ τῆς ὁποίας παρατίθεται μεταφρασμένον κείμενον εἰς τὴν σημ. 52 (σ. 132). Ἄς ἐβλεπε τοῦλάχιστον τὸ ἄρθρον τοῦ D. M a n o - Z i s s i, Justiniana prima (čaričin grad) εἰς Reall. z. byzant. Kunst-Lfg. 21, Stuttgart 1976, στ. 687-717.

Εἰς τὴν σ. 21: Προκειμένου περὶ τῶν σλαβικῶν ἐπιδρομῶν ἐπὶ Ἰουστίνου Β' (565-578) καὶ ἐπὶ Τιβερίου Β' (578-581) εἰς τοὺς λόγους τοῦ σ. ἀκούεται ἡ ἀντήχησις τῆς παλαιᾶς καὶ μὴ συζητουμένης πλέον ὑπὸ σοβαρῶν ἱστορικῶν θεωρίας τοῦ Fallmerayer καὶ καταπλημμυρίσεως τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Σλάβων: «Les Slaves s'incrustaient; Ils se multiplièrent si rapidement que toute la contrée, en partie dépeuplée à la suite des invasions précédents, semble devenir un pays slave, jusqu' à la Grèce et jusqu' au littoral d' Asie Mineure». Πρὸς ὑποστήριξιν τῶν λεγομένων παρατίθεται εἰς τὴν σημ. 58 (σ. 133) μεταφρασμένον τὸ γνωστὸν διὰ τὰς ὑπερβολὰς τὸ χωρίον τοῦ Ἰωάννου ἐξ Ἐφέσου. Τὸ θέμα ἔχει τὸσον πολὺ συζητηθῆ καὶ ὑπάρχει τόσον μεγάλη περὶ αὐτοῦ βιβλιογραφία, ὥστε κανεὶς δὲν εἶναι διατεθειμένος νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὰς παλαιὰς συζητήσεις καὶ νὰ θεωρήσῃ ὡς σοβαρῶν ἐπιστημονικῆν γνῶμην τὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ θέματος διὰ προπαγανδιστικοῦ σκοποῦς. Σημειωτέον ὅτι εἰς τὴν σημ. 60 (σ. 133) παρατίθενται μετὰ βεβαιότητος μὴ ἐπιδεχομένης συζητήσιν αἱ χρονολογίαι τῶν σλαβικῶν καὶ ἀβαροσλαβικῶν ἐπιδρομῶν κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης (α' 26 Ὀκτ. 584-β' 22 Σεπτ. 586-γ' τὸ 617-δ' τὸ 618-ε' τὸ 634), ληφθεῖσαι, χωρὶς τοῦτο νὰ ἀναφέρεται, ἀπὸ τὸν F r a n j o B a r i š i ć, Čuda Dimitrija Solunskog kao istoriski izvori, Belgrad 1953 (Vizant. Instit. 2).

Εἰς τὴν σ. 22: Ἡ Μακεδονία δὲν γλυτώνει βεβαίως ἀπὸ τὴν ὑποτιθέμενην σλαβικὴν πλημμυρίδα: «Les Slaves repeuplèrent le territoire de Macédoine déserté à la suite des invasions barbares». Οὔτε καὶ αὐτὴ ἡ Χαλκιδική, εἰς τὴν ὅποιαν οὐδέποτε ἐγκαταστάθησαν Σλάβοι: «...formément des groupes distincts... sur les rives de la Strouma et en Chalkidique». Εἰς δὲ τὴν σημ. 61 (σ. 134), ὅπου ἀναφέρονται αἱ εἰς τὴν Μακεδονίαν σχηματισθεῖσαι σποραδικαὶ Σκλαβηνία, λέγεται: α) «les Rinxili, du côté de la montagne Bechie». Ὑπὸ τὸ μωστηριῶδες ὄνομα Rinxili ὑποκρύπτονται βεβαίως οἱ λεγόμενοι Ρυγγῖνοι Σλάβοι ἢ, ὡς πρέπει τοῦτο νὰ διορθωθῆ, οἱ Ρηγῖνοι Σλάβοι, οἱ ἐγκατασταθέντες εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ρηγίου

ποταμίσκου, τοῦ ἐκχέοντος τὴν λίμνην Βόλβην εἰς τὸν Στρυμονικὸν κόλπον (κόλπον τοῦ Ὀρφانوῦ). Τὸ δὲ «montagne Bechiet» εἶναι αἱ λίμναι Λαγκαδᾶ καὶ Βόλβη, λεγόμεναι ἐπὶ τουρκοκρατίας «Μπεσικία». β) «Les Dragounites, sur la Bistrizta et aux environs de Castoria». Οἱ Δρογουβίται Σλάβοι οὐτε μέχρις Ἀλιάκμονος ΝΔ οὐτε μέχρι Καστορίας ΒΔ ἔφθανον. Ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Βεροίας δυτικῶς τῆς Θεσσαλονίκης, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἰωάννης Καμενιάτης, ἔκδ. Βόνν. σ. 496, στ. 5 κέ.: «(Ἡ πεδιάς τῆς Βεροίας περιέχει) καὶ ἀμφοτέρως τινὰς κόμας, ὧν αἱ μὲν πρὸς τῇ πόλει τελοῦσι, Δρογουβίται τινες καὶ Σαγουνδαῖοι τὴν κλήσιν ὀνομαζόμενοι». (Ἡ ἔκδ. Gertrudis Böhlig εἰς Corpus fontium historiae byzantinae, vol. IV, Series Berolinensis, Berlin, de Gruyter 1973, δὲν μᾶς εἶναι προστίθ).

Παρ' ὅλων ὅτι ὁ σ. ἀνωτέρω παρέστησε τὴν Μακεδονίαν κενὴν Ἑλλήνων κατοίκων καὶ πλημμυρισμένην ἀπὸ Σλάβους (ἐνὸς πράγματι αἱ Σκλαβηνίαὶ δὲν ἦσαν παρὰ ὀλίγα διεσπαρμέναι σλαβικαὶ νησιδῆς), ἐν τούτοις εἰς τὴν αὐτὴν σ. 22 ὁμολογεῖ ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐξέλληθισαν πολλοὺς Σλάβους: «Les grecs durent résister la slavisation, mais parvinrent à heléniser beaucoup de Slaves». Πῶς γίνεται ἐξελληνισμὸς χωρὶς ἐλληνικὸν περιβάλλον; Περί αὐτῶν θὰ τὸν διεφώτιζεν ἡ τελευταία ἐργασία τοῦ V. P o p o v i ć, Les témoins archéologiques des invasions avaro-slaves dans l' Illyricum byzantin. Mém. École Franç. de Rome 87 (1975) 445-504.

Εἰς τὴν σ. 23: Ὁ σ. ἐπανερχεται εἰς τοὺς ἀπαραδέκτους ἰσχυρισμοὺς του: «En Macédoine il ne restait presque de Chrétiens: beaucoup avaient été emmenés en captivité ou s'étaient enfuis vers Thessalonique ou Constantinople», ὡς καὶ εἰς τὰς ἐξοργιστικὰς ἀντιφάσεις του: «Les slaves partageaient désormais l' existence monotone de la classe paysanne grecque déjà établi dans le pays» (!). Ἐπὶ πλέον ἐπιχειρεῖ, χωρὶς καμμίαν μαρτυρίαν πηγῆς, νὰ μᾶς πληροφορήσῃ, τί ἐσκέπτετο ὁ Ἡράκλειος διὰ τὰς σλαβικὰς ἐγκαταστάσεις: «Héraclius pensait qu' il était préférable de composer avec ces tribus guerrières, de les traiter en douceur, en sujets bénévoles, en amis indépendants, ainsi pourrait-on écarter le danger qui planait autant sur le pouvoir civil que sur le pouvoir religieux. Les Slaves n' avaient pas été vaincus par la force, peut-être pourrait-on les réduire par une conversion à la foi chrétienne». Κρατικὸς ἐκχριστιανισμὸς τῶν Σλάβων ἐπὶ Ἡρακλείου δὲν ὑπάρχει. Ταῦτα ἀνήκουν μάλ- λον εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Φωτίου καὶ ὄχι τοῦ Ἡρακλείου.

Εἰς τὸ Τμήμα IV (La Macédoine bulgare) συνεχίζονται αἱ ἱστορικαὶ ἀνακρίβειαι τοῦ συγγραφέως:

Εἰς τὴν σ. 24: Οἱ Βούλγαροι τοῦ Ἀσπαρούχ (Ἰσπερίχ, παλαιοβουλγαρικά, ὄχι ἑλληνικὰ) ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν σημερινὴν Βουλγαρίαν ἀφοῦ ἐπολιόρκησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν («après avoir assiégé Constantinople», 669-678). Εἶναι γνωστὰ ὅσα λέγουν ὁ Θεοφάνης, 356, 358 καὶ 359 καὶ ὁ Νικηφόρος, 24 καὶ 35, διὰ τοὺς ἀνεπιτυχεῖς ἀγῶνας τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου τοῦ Κωνσταντίνου Δ' τὸ 680 εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Δουνάβεως καὶ εἰς τὰ ἀνθυγιεινὰ ἔλη τῆς Δοβρουτσῆς ἐναντίον τῶν ἐσβαλόντων Βουλγάρων, διὰ προέλασιν τῶν Βουλγάρων εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βάρνας καὶ διὰ τὴν σύναψιν συνθήκης (ἐτήσια πάκτα) μετὰ τῶν Βυζαντινῶν, δυνάμει τῆς ὁποίας οἱ Βούλγαροι ἐγκατεστάθησαν τὸ 680/1 μετὰ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἴμου. Οὐδέποτε λοιπὸν ἐπολιόρκησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ Βούλγαροι τοῦ Ἀσπαρούχ. (Βλ. καὶ E. K. C h r y s o s, Zur Gründung des ersten bulgarischen Staates, Cyrillomethodianum 2, 1972, 1-7).

Εἰς τὴν σ. 25: Ὁ Κροῦμος εἰσέβαλε καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν («Κρομὸν pénètre en Thrace et en Macédoine»). Εἰς τὴν Μακεδονίαν ὁ Κροῦμος δὲν ἔφθασε ποτέ. Ἐκινεῖτο μετὰ τοῦ Ἀδριανουπόλεως, Κωνσταντινουπόλεως καὶ παραλείπει τὸ Εὐζεῖνον.

Εἰς τὴν σ. 26: Τὰ γνωστὰ responsa ad consulta Bulgarorum τοῦ πάπα Νικολάου Α' τοῦ Μεγάλου (851-867) πρὸς τὸν ἐρωτῶντα Βόριδα-Μιχαὴλ τῆς Βουλγαρίας δεικνύουν τὸ πολιτιστικὸν ἐπίπεδον (ὀρθῶς), εἰς τὸ ὅποιν ὁμοῦ εὐρίσκοντο κατὰ τὸν σ.: «Les Bulgares et

les Macédoniens au milieu du IXe siècle». Ποιοι Μακεδόνες; 'Η Ιστορική Μακεδονία δὲν ἦτο Βουλγαρία καὶ αἱ συγχωνευθεῖσαι μὲ τοὺς Βουλγάρους ἐπὶ σλαβικαὶ φυλαὶ τῆς Βουλγαρίας δὲν ἤμποροῦν νὰ ὀνομαστοῦν Μακεδόνες. 'Εν τούτοις ὁ σ. ἐπιμένει:

Εἰς σ. 27: «ainsi les Slaves qui formaient l'élément le plus important de la population de Macédoine furent assujettis à l'Église bulgare».

Δὲν θὰ ἐπροσθετομεν τίποτε, πλὴν κόπων εἰς τὸν ἀναγνώστην, ἂν ἐσταχυολογοῦσαμεν τὰς διαστρεβλώσεις τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας, αἱ ὁποῖαι περιέχονται εἰς τὰς σσ. 27-30, τὰς ἀφηγουμένας περιληπτικῶς τὴν δρᾶσιν τοῦ Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου καὶ τῶν μαθητῶν τῶν εἰς τὸν σλαβικὸν κόσμον, καὶ εἰς τὰς σσ. 30-32, τὰς ἀφηγουμένας περιληπτικῶς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ Α' Βουλγαρικοῦ Κράτους (τοῦ Συμεών) ὑπὸ τοῦ Τσιμισκῆ. Περί τοῦ τελευταίου ἀγνοεῖ βεβαίως καὶ τὴν ἐρρασίαν τῆς V a s i l k a T ū r k o v a - Z a i m o v a, Les frontières occidentales des territoires conquis par Tzimisces. Recherches de géographie historique, Sofia 1975, 173-178.

'Ερχόμεθα τώρα εἰς τὸ κύριον θέμα τοῦ συγγραφέως, ὁ ὁποῖος ἐξιστορεῖ εἰς τρία μέρη (Β', Γ' καὶ Δ') τὴν ἰδρυσιν, τὴν κατάπτωσιν καὶ τὸ τέλος τῆς Σλαβο-Μακεδονικῆς Αὐτοκρατορίας («empire slavo-Macédonien»): Διατὶ ὁμῶς Σλαβικῆς καὶ ὄχι Βουλγαρικῆς καὶ διατὶ Μακεδονικῆς καὶ ὄχι Ἑλληνικῆς (Βουλγαρο-ελληνικῆς λοιπὸν) Αὐτοκρατορίας, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὁ σ. λέγει εἰς τὴν σελ. 36: «à l'époque de Samuel, la région entière de Macédoine était exclusivement peuplée de Grecs, de Bulgares ou de Serbes: Ἄπο ποῦ ἐξεφύτρωσαν Σλάβοι, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι Βούλγαροι ἢ Σέρβοι, καὶ ἀπὸ ποῦ ἐξεφύτρωσαν Μακεδόνες, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι Ἕλληνες, καὶ πρέπει ἢ ἐν λόγῳ Αὐτοκρατορία νὰ ὀνομάζεται Σλαβο-Μακεδονική; Ἄς κάμωμεν ὁμῶς ὑπομονὴν καὶ ἕς ἰδοῦμε τὰ τρία Μέρη, ἕκαστον χωριστά.

Τὸ Β' Μέρος (σ. 33-63): L'empire slavo-macédonien (969-1000) περιέχει: I. Συγκέντροσιν τῶν ἱστορικῶν γνώσεών μας. II. Τὴν ἀρχὴν τοῦ Μακεδονικοῦ Κράτους (état macédonien- αὐτὴν τὴν φορὰν οὕτε Σλαβικῆς οὕτε Αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ Κράτους Μακεδονικοῦ). Καὶ III. Τὰ νικηφόρα ἔτη (αὐτοῦ).

I. Εἰς τὰς «ἱστορικὰς γνώσεις» ἐκτίθενται: α) Αἱ ὑποθέσεις τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν (σ. 33-36), ἦτοι: I. Ἡ ἀφήγησις τῶν γεγονότων ὑπὸ τοῦ Ρώσου ἱστορικοῦ A. Hilferding, Lettres sur l'histoire des Serbes et des Bulgares, Belgrade 1857-1860, ἡ ὁποία στηρίζεται εἰς τὰς 13 «Istinas dalmaticas» τοῦ 994 δῆθεν, τὰς κατασκευασθείσας (πλὴν τῆς πρώτης) ὑπὸ Δαλματῶν μοναχῶν εἰς Τύρνοβον μεταξύ τοῦ 12ου καὶ τοῦ 13ου αἰῶνος (βλ. σημ. τοῦ σ. 115 εἰς σελ. 141) καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ὑπῆρξε Δυτικὸν Βουλγαρικὸν Κράτος, ἀλλ' ὁ ἰσχυρὸς βογιάρος Σισμάν Μάρ, πατὴρ (δῆθεν) τῶν Κομητοπούλων, μὲ τὸν θάνατον τοῦ Πέτρου τοῦ 969 ἀνεκρῆρθη ὑπὸ τῶν βογιάρων τσάρου τῆς Βουλγαρίας καὶ μὲ τὸν θάνατον τοῦ Τσιμισκῆ τὸ 976 ἐπανεστάτησε κατὰ τοῦ Βυζαντίου, συνεχίζων οὕτω τὴν ζωὴν τοῦ μόνου καὶ ἐνιαίου Βουλγαρικοῦ Κράτους. 2. Ἡ ἀφήγησις τῶν γεγονότων ὑπὸ τοῦ Ρώσου ἱστορικοῦ M. Drinov, Les Slaves du sud et Byzance au Xe siècle, Moscou 1875, ἡ ὁποία ἐλέγθη ὅτι στηρίζεται εἰς νόθα ἔγγραφα (βλ. σημ. 118 τοῦ σ. εἰς σελ. 142) καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπῆρξε Δυτικὸν Βουλγαρικὸν Κράτος, ὅταν ἦδη τὸ 963 ὁ Σισμάν ἐπανεστάτησε κατὰ τοῦ τσάρου Πέτρου τῆς Πρεσθλάβας καὶ ἀνεκρῆρθη τσάρου εἰς τὴν Πρέσπαν καὶ τὴν Ἀχρίδα, δημιουργηθέντος οὕτω Δυτικοῦ Βουλγαρικοῦ Κράτους τοῦ Σισμάν καὶ Ἀνατολικοῦ Βουλγαρικοῦ Κράτους τοῦ Πέτρου, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Τσιμισκῆς τὸ 971 κατέκτησε μόνον τὸ Ἀνατολικὸν τοῦ Πέτρου. Τὴν ἄποψιν αὐτὴν τοῦ M. Drinov ἐδέχθησαν ὁ G. Jiritchek, Histoire des Bulgares, Sofia 1886 (νέα ἐκδ. 1931), καὶ ὁ G. Schumberger, L'épopée byzantine à la fin du Xe siècle, Paris 1905. Δι' ἄλλας ἀντιφατικὰς μεταξύ τῶν θεωρίας ὁ ἡμέτερος σ. παραπέμπει (σημ. 113 εἰς σελ. 141) εἰς τὸ ἄρ-

θρον του L joubicha Doklestitch, L' état macédonien de Samuel dans l' historiographie et la publication bourgeoise serbe au XIXe siècle, το δημοσιευθὲν εἰς τὰ Πρακτικά τῆς ἀπὸ 10-15 Ὀκτ. 1969 εἰς Πρέσπαι ἐορτασθεῖσης Χιλιετηρίδος τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Κομητοπούλων καὶ τῆς Ἰδρύσεως τοῦ Κράτους τοῦ Σαμουήλ, τὰ δημοσιευθέντα εἰς Ἐσκόπια τὸ 1971. Ὁ ἴδιος ὁ σ. δὲν λαμβάνει πρὸς τὸ παρὸν θέσιν ἔναντι τῶν ἀπόψεων αὐτῶν.

β) Αἱ ἱστορικαὶ πηγαὶ βυζαντινῆς προελεύσεως (σ. 36-38). Γνωστοῦ ὄντος ὅτι αὐταὶ δὲν εἶναι πολλαὶ καὶ αἱ ὑπάρχουσαι δὲν εἶναι πλήρεις, ὁ σ. περιλαμβάνει εἰς τὴν συνοπτικὴν ἐπισκόπησιν αὐτῶν τὸν Λέοντα τὸν Διάκονον, τὸν Ἰωάννην Γεωμέτρην, τὸν Βίον Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε», τὸν Πανηγυρικὸν τοῦ Ἁγ. Φωτίου τῆς Θεσσαλίας, τὸν Βίον τοῦ Ἁγ. Ἀχιλλεῖου, τὸ Τακτικὸν τοῦ Νικηφόρου Οὐρανοῦ, τὸ Στρατηγικὸν τοῦ Κεκαυμένου, τὰ τρία χρυσόβουλλα τοῦ Βασιλείου Β' τοῦ 1019/20, τὰ διασωθέντα εἰς τὸ χρυσόβουλλον τοῦ Μιχαήλ Η' τοῦ 1272, τὸ Χρονικὸν τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτζη, τὸ σπουδαιότερον ὄλων, τὸ ἀντιγράφων τὸν Σκυλίτζην Χρονικὸν τοῦ Γεωργίου Κεθρηνῶ, τὸ Χρονικὸν τοῦ Μιχαήλ Ἀταλαιάτου καὶ τὸ Χρονικὸν τοῦ πολὺ μεταγενεστέρου Ἰωάννου Ζωναρά.

Ὁ σ. ὁμῶς λαμβάνει τὰς περὶ τῶν πηγῶν αὐτῶν γενικὰς πληροφορίας του, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐκ δευτέρας χειρὸς (λίαν πιθανῶς ἐκ τοῦ ἄρθρου τοῦ S t. A n t o l j a k, Regard critique des sources pour l'état de Samuel, jusqu' en 1014, τοῦ δημοσιευμένου εἰς τὰ Πρακτικά τῆς ἀναφερθεῖσης Χιλιετηρίδος τῶν Κομητοπούλων (βλ. σημ. αὐτοῦ 127 εἰς σελ. 143), καὶ ἀπὸ τὰς Sources byzantines pour l'histoire des peuples de Yougoslavie, Belgrade 1966, τῶν G. O s t r o g o r s k y - F. B a r i š i ć, τοῦ Byzant. Instit. τόμ. III τοῦ Βελιγραδίου. Δὲν ἀναφέρει τὴν ἐκδ. J. K a l i ć - B. F e r j a n c i ć - N. R a d o s e v i ć, Vizantijski izvori za istorija naroda Jugoslavije IV. (Fontes byzantini historiam populorum Jugoslaviae spectantes IV), Beograd 1971, τοῦ Byzant. Instit. τόμ. IV τοῦ Βελιγραδίου καὶ οὕτω: 1) Δὲν ἀναφέρει τὰς ἐκδόσεις τῶν πηγῶν αὐτῶν. Εἶναι φανερόν, ὅτι δὲν γνωρίζει Ἑλληνικὰ καὶ χρησιμοποιεῖ μόνον τὰς σλαβικὰς μεταφράσεις βυζαντινῶν κειμένων ἀπὸ τὰς ἀναφερθείσας sources byzantines. Δὲν ἀναφέρει τυχὸν περὶ αὐτῶν βιβλιογραφίαν, π.χ. δὲν λέγει ποῦ εὐρίσκονται τὰ κείμενα τῶν τριῶν χρυσόβουλων τοῦ Βασιλείου Β', τὰ ὁποῖα ἀναφέρει. Ἐνα βλέμμα ὁμῶς εἰς τοῦ G. O s t r o g o r s k y, Geschichte (München 1952), σ. 173, σημ. 6, (ἡ γαλλικὴ καὶ ἡ ἀγγλικὴ ἐκδοσις τῆς Ἱστορίας τοῦ G. Ostrogorsky δὲν μᾶς εἶναι προσिताί), θά τοῦ εἶδιδε τὴν κριτικὴν ἐκδοσὶν τῶν ὑπὸ τοῦ V. N. B e n e š e v i ć (1911) καὶ τὴν σχετικὴν μελέτην τοῦ B. G r a n i ć εἰς «Byzantion» 12 (1937) 215 κ.ἑ. 2) Παραλείπει πηγὰς, ὅπως π.χ. τὸ Α' βιβλίον τῆς Χρονογραφίας τοῦ Μιχαήλ Ψελλοῦ, ὅπου ὑπάρχει σύντομον τμήμα περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Βασιλείου Β' (ἐκδ. É m. R e n a u l d, τόμ. 1-2, Paris 1926/28). 3) Περιπίπτει εἰς ἱστορικὰ λάθη. Εἰς τὴν σ. 37 π.χ. λέγει ὅτι ὁ Νικηφόρος Οὐρανὸς ὑπῆρξεν ὁ νικητὴς τοῦ Σαμουήλ εἰς τὸ Κλειδίον τὸ 1014 («Nicéphore Ouranos, futur vainqueur de Samuel en 1014»), ἐνῶ ὁ πλῆξας τὸν Σαμουήλ ἐκ τῶν νότων εἰς τὸ Κλειδίον ἦτο ὁ Νικηφόρος Ξιφίας (Κεθρην., Βόνν. II, σ. 457-458. Ἡ ἐκδ. τοῦ Σκυλίτζη ὑπὸ J. T h u r n εἰς Corpus Fontium Hist. Byzant. V. Series Berolinensis, Berlin 1973, δὲν μᾶς εἶναι προσιτὴ).

γ) Αἱ μὴ ἑλληνικαὶ πηγαὶ (σ. 38-40). Ἀξιολογοῦνται (ὀρθῶς) τὸ Χρονικὸν τῆς Ἄντιοχείας (1015-1028) τοῦ Χριστιανοῦ Ἄραβος Yahija (+1066) καὶ τοῦ ἀντιγράμματος αὐτοῦ κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα (ὡς ὁ Κεθρηνὸς τὸν Σκυλίτζην) Ἄραβος Al Maklin, ἡ Χρονογραφία τοῦ Ἀρμενίου Στεφάνου τοῦ Ταρωνίτου, γνωστοῦ ὡς Assolik, καὶ ἡ ἀντίληψα εἰς αὐτῆς Χρονογραφία (962-1036) τοῦ Ἀρμενίου Ματθαίου τῆς Ἐδέσσης κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα, ὡς καὶ αἱ περιέχουσαι σποραδικὰς καὶ πολλακτὶς ἐσφαλμένας εἰδήσεις δυτικαὶ πηγαὶ, ὅπως τὰ Annales von Hildesheim τοῦ Lambertus, τὸ Χρονικὸν τῆς Διοκλείας ἐκ τοῦ 12ου αἰῶνος καὶ ἄλλαι τιναὶ σποραδικαὶ εἰδήσεις πολὺ μεταγενέστεραι.

Μετὰ τὴν παρέλασιν αὐτῆν γνωμῶν καὶ πηγῶν, ἀρρήστων μετὰ χρησίμων καὶ ἀσημάν-

των μετά σημαντικών, καταφαίνεται περί τίνος πρόκειται. 'Ο σ. δὲν πρόκειται νὰ κάμη ἔρευνα, μελετᾶν ὁ ἴδιος τὰς πηγὰς του καὶ ἐλέγχων τὴν βιβλιογραφίαν του, ἀλλὰ «μαθητικὴν ἔκθεσιν» περὶ τοῦ τί ἀνέγνωσεν εἰς τὴν βιβλιογραφίαν, ἢ ὅποια τοῦ ὑπεδείχθη. 'Ας ἴδωμεν ὅμως πῶς ἐκθέτει τὰ πράγματα εἰς τὸ δεῦτερον καὶ τρίτον τμήμα τοῦ Β' Μέρους:

II. 'Η ἀρχὴ τοῦ σλαβο-μακεδονικοῦ Κράτους (σ. 40-50): α) 'Η καταγωγὴ τοῦ Σαμουὴλ (σ. 40-43): 'Ο σ. δηλᾶνει ἐκ τῶν προτέρων ὅτι ἡ καταγωγὴ τοῦ Σαμουήλ, παρὰ τὰς ἑρεῦνας, δὲν ἔχει διαλευκανθῆ καὶ ἐκθέτει πρῶτον τὰς ἀπόψεις τοῦ V. I. R. P e t k o v i t c h, Une hypothèse sur le tsar Samuel, Paris 1919, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ Σαμουήλ κατάγεται ἀπὸ τοὺς Βαρδариῶτας Τούρκους, ἀπὸ τοὺς Πέρσας δηλαδὴ, τοὺς ὁποίους ἐγκατέστησεν ἐπὶ τοῦ 'Αξιου ὁ Θεόφιλος (829-849) καὶ οἱ ὅποιοι, κατὰ τὸν σ. (σ. 41), «essaimèrent par la suite sur les rives du lac d' Ochrida», «se trouvent noyés au milieu de l' immigration slave», «les bulgares... conquièrent la region où étaient installés les Vardariotes», τὸ δὲ σὺνήθες εἰς αὐτοὺς δόνομα Μόκρος εἶχεν ὁ πατὴρ τοῦ Σαμουήλ Σισμάν Μόκρος, Παραμύθια! 'Ο σ. ὄφειλε νὰ γνωρίζῃ ὅτι οἱ Πέρσαι τοῦ Θεοφίλου κατενεμήθησαν ἀνὰ δύο χιλιάδας εἰς (15 τοὺλάχιστον) θέματα (Θεοφάν. Συνεχ. Βόνν. σ. 125,4) καὶ ἀπερροφήθησαν, οἱ δὲ Βαρδариῶται Τούρκοι εἶναι μᾶλλον Οὐγγροι αἰχμάλωτοι τῶν οὐγγρικών ἐπιδρομῶν τοῦ 10ου αἰῶνος ἐγκατασταθέντες ἐπὶ Ῥωμανοῦ Β' (959-963) ἢ ἐπὶ Νικηφόρου Β' Φωκά (963-969) εἰς τὰς ὄχθας τοῦ 'Αξιου καὶ εἰς τὸ ὕψος τῆς σημερινῆς Γευγελῆς. 'Εκατὸν ἔτη λοιπὸν περιποῦ ἀργότερον. Βλ. Σ τ. Π. Κ υ ρ ι α κ ἰ δ ο υ, Βυζαντινὰ Μελέτα V (Σύμμεικτα), Θεσσαλονίκη 1937, σ. 513-520: 'Η 'Αχρῖδὸ καὶ ἡ ἐπισκοπὴ τῆς. Οἱ Τούρκοι Βαρδариῶται, ὅπου πηγαὶ καὶ βιβλιογραφία. Βλ. καὶ νεώτερου: N. O i k o n o m i d e s, Vardariotes—W. L. ND. R-V. N. ND. R: Hongrois installés dans la vallée du Vardar en 934, «Südost—Forschungen» 32 (1973) 1-8 καὶ H. G ö c k e n j a n, Forschungsberichte zur Geschichte der Turkvölker im Mittelalter I: Die Vardarioten, «Jahrbücher der Geschichte Europas» 21 (1973) 423-441, οἱ ὅποιοι χρονολογοῦν τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Οὐγγρων Βαρδариῶτων ἐνωρίτερον (934).

Κατόπιν τῶν βυζαντινῶν εἰδήσεων περὶ κόμητος Νικολάου, διοικητοῦ βουλγαρικῆς ἐπαρχίας, τῶν τεσσάρων υἱῶν αὐτοῦ μὲ τὰ βιβλικά ὀνόματα, τὸν Κομητοποῦλον, καὶ τοῦ ἄρμενικοῦ ὀνόματος τῆς μητρὸς αὐτῶν, Ριψιμία, ὁ V. Petkovitch κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Σαμουήλ ἦτο Τούρκος ἐξ 'Αρμενίας ἑλθὼν μὲ τοὺς ἐγκατασταθέντας εἰς Μακεδονίαν ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου Πέρσας. 'Ο σ. οὐδεμίαν θέσιν λαμβάνει εἰς ταῦτα καὶ προχωρεῖ εἰς τὰς ἀπόψεις τοῦ N. A d o n t z, Samuel l' arménien, roi des bulgares. Mémoire de l'Académie Royale de Belgique, Bruxelles 1938, τὰς στηριζομένας εἰς τὰς πληροφορίες τοῦ 'Αρμενίου Στεφάνου Ταρονίτου (Assolik) περὶ τῆς ἄρμενικῆς καταγωγῆς τοῦ Σαμουήλ, ἐπιναλαμβάνων μόνον τὰς ἐπικρίσεις ἐπὶ τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ Assolik τοῦ G. O s t r o g o r s k y, Geschichte (1952), σ. 241, σημ. 1, καὶ ἄλλων νεώτερον (βλ. σημ. 159 εἰς σ. 148), καὶ ἄνωθον βεβαίως τὰς ἀπόψεις τοῦ W. S e i b t, Untersuchungen zur Vor- und Frühgeschichte der «bulgarischen» Kometopulen, «Handes Amsorya» 89(1975) 66-98.

Πρὸς καταπόνησιν τοῦ ἀναγνώστου προστίθενται ἀκόμη καὶ ὅσα ἐσφαλμένα ἐλέχθησαν εἰς τὴν σλαβικὴν βιβλιογραφίαν βάσει τῶν νόθων «Δαλματικῶν φύλλων» (Dalmatinske listine), τῶν ἐκδοθέντων ὑπὸ F. R a c h k i, Documenta historiae croatica, Zagreb 1877, σ. 24, σ. 25, τὰ ὅποια ὁ ἴδιος ὁ σ. προηγουμένως (σημ. 115 εἰς σ. 141 καὶ σημ. 144 εἰς σ. 145) εἶχε καταγγεῖλει ὡς θεωρούμενα εἰς τὴν βιβλιογραφίαν του νόθα. 'Αλλ' ὁ σ. κατεπόνησεν ἤδη τὸν ἀναγνώστην μὲ ὅσα ἐσφαλμένα ἔχουν λεχθῆ εἰς τὴν σλαβικὴν βιβλιογραφίαν περὶ Σισμάν, ὡς πατρὸς δῆθεν τοῦ Σαμουήλ, διὰ νὰ εἰπῆ τώρα, καὶ μάλιστα εἰς ὑποσημείωσιν (σημ. 163 εἰς σ. 148) ὅτι εἰς τὴν πραγματικότητα οἱ τρεῖς Σισμάν ἐβασίλευσαν εἰς τὸ Βιδίνιον κατὰ τὸ Δεύτερον Βουλγαρικὸν Κράτος ἀπὸ 1325-1371. Πρὸς τί λοιπὸν τόσα σοβαροφῆα περὶ Σισμάν προηγουμένως; 'Η ἐπίδειξις γνώσεως τῆς παλαιότερας βιβλιογρα-

φίας χωρίς αξιολόγησιν αὐτῆς δὲν ἀποτελεῖ ἐπιστημονικὴν ἔρευναν. Ἄλλ' ὁ σ. μας δὲν κάμει ἔρευναν. Περί τῆς καταγωγῆς τοῦ Σαμουὴλ καταλήγει εἰς τὸ εὐκόλον συμπέρασμα, σ. 43, ὅτι : «La question des origines de Samuel et de sa famille continue donc, faute de sources indiscutables, à poser une énigme historique».

β) Ἡ ἴδρυσις τοῦ σλαβο-μακεδονικοῦ Κράτους (σ. 43-47): Ἡ γνώμη, ὅτι ἡ περὶ τὰ Βελεσσοά καὶ τὰ Βιτώλια περιοχὴ δῆθεν Βερζιτῶν Σλάβων, τῶν γνωστῶν ἐκ τῶν σλαβικῶν ἐπιδρομῶν τοῦ 7ου αἰῶνος, ἡ κατακτηθεῖσα ἐπὶ Βόριδος Α' καὶ Συμεὼν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἀπέτελεσε τὴν κοιτίδα «d' un nouvel état dont les capitales furent Prespa, puis Ochrida» (σημ. 164, σ. 148), ἀποτελεῖ ἀπλῆν εἰκασίαν, εἰς τὴν ὁποῖαν ὁ σ. πιστεῖται χωρὶς ἀποδείξεις. Διηγεῖται κατόπιν τὰ γεγονότα, ὅπως τὰ ἀφηγοῦνται αἱ μεταφράσεις αὐτοῦ τῶν βυζαντινῶν πηγῶν (Σκυλίτζης-Κεδρηνός), τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν Κομητοπούλων, ἀλλὰ δὲν θέτει προβλήματα οὔτε ἀναζητεῖ λύσεις. Ὅπως π.χ. τὸ πρόβλημα, ὅπως ἐπανάστασις τῶν Κομητοπούλων πρὸ τοῦ 976, ἔτους τοῦ θανάτου τοῦ Τσιμισκῆ: Κατὰ τὸν σ., στηριζόμενον εἰς τὴν γνώμην τοῦ St. Antojak, L' état de Samuel, Skorje 1969, «le soulèvement de Comitoroules date de 969» (σημ. 169, σ. 149). Τοῦτο ὅμως δὲν γίνεται δεκτὸν. Βλ. G. Ostrogorsky, Geschichte (1952), σ. 242, σημ. 1, ὁ ὁποῖος μετὰ τοῦ Adontz καὶ τοῦ Runciman θεωρεῖ μετατεθειμένον τὸ χωρίον τοῦ Σκυλίτζη-Κεδρηνού, Βόνν. II, σ. 347. Βλ. ὁμως Alice Leroy-Molinghen, Les fils de Pierre de Bulgarie et les Cométopoules, «Byzantion» 42 (1972) 405-419, ὅπου ὑποστηρίζονται διάφορα τούτων.

Ἡ παρουσία Βουλγάρων ἀπεσταλμένων μεταξύ καὶ ἄλλων ἀπεσταλμένων διαφόρων ἐθνότητων τὸ Πάσσα τοῦ 973 εἰς τὴν Αὐλὴν τοῦ Ὁθωνος Α' τῆς Γερμανίας εἰς τὸ Quedlingbourg, ἡ ἀναφερομένη εἰς τὰ Annales τοῦ Hildesheim τοῦ Lambertus, δὲν φαίνεται λογικῶς νὰ εἶχε σκοπὸν, ὡς λέγει ὁ σ. (σ. 45), στηριζόμενος εἰς τὸν St. Antojak, Envoi d' une ambassade des Comitoroules à Quedlingbourg (973), σ. 21 κ.έ., (βλ. σημ. 176, σ. 150) «pour reclamer aide contre Byzance». Τὸ αἴτημα θὰ ἦτο μωρὸν, ἀφοῦ τὴν 14ην Ἀπριλίου ἐωρτάσθησαν εἰς τὴν Ρώμην οἱ γάμοι τοῦ υἱοῦ τοῦ Ὁθωνος Α' μὲ τὴν βυζαντινὴν πριγκίπισσαν Θεοφανῶ καὶ αἱ σχέσεις Βυζαντίου καὶ Ὁθωνος Α' ἦσαν φιλικώταται. Βλ. τελευταίως W. Onsgor, Die Heirat Kaiser Ottos II. mit der Byzantinerin Theophano (972), «Braunschweigisches Jahrb.» 54 (1973) 24-60. Μᾶλλον ἐπρόκειτο περὶ συγχαρητηρίων ἐπισκέψεων τῶν διαφόρων πρέσβων, ἡ δὲ παρουσία καὶ Βουλγάρων μεταξύ αὐτῶν, δεδομένου ὅτι Βουλγαρικὸν Κράτος ἀπὸ τοῦ 971 δὲν ὑπάρχει, καταλυθὲν ὑπὸ τοῦ Τσιμισκῆ, σημαίνει δύο τινά: α) ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Τσιμισκῆ μὴ καταληφθὲν δυτικὸν τμήμα τῆς Βουλγαρίας, ὅπου ἐκυβέρνηον οἱ Κομητόπουλοι, ἀπελάμβανε κάποιας αὐτονομίας καὶ διπλωματικῆς ἀναγνωρίσεως, καὶ β) ὅτι πρὸ τοῦ 976 δὲν ὑπῆρξεν ἐπανάστασις τῶν Κομητοπούλων.

Τὴν αὐτονομίαν αὐτὴν λέγει ὁ σ. ὅτι ἀπώλεσε «la Macédoine» (;) ἀπὸ τοῦ 973-976 καὶ ἐγένετο βυζαντινὴ ἐπαρχία (σ. 46), στηριζόμενος εἰς τὸν J. Prokitch, Début d' un empire slave (σημ. 177, σ. 150 μὲ κακὴν παραπομπήν, ἐνῶ μᾶλλον πρόκειται περὶ τῆς Formation d' un empire slave en Macédoine au Xe siècle, Belgrade 1908, βλ. βιβλιογραφίαν εἰς σ. 207), χωρὶς οὐδεμίαν πληροφορίαν πηγῆς, καὶ κατόπιν ἀφηγεῖται τὰ τῆς ἐπανάστασεως τῶν Κομητοπούλων τὸν Ἰανουάριον τοῦ 976 καὶ περὶ τῆς τύχης τῶν τεσσάρων ἀδελφῶν (σ. 46/7), ὅπως ἐκθέτουν ταῦτα αἱ βυζαντινὰ πηγὰ (Σκυλίτζης-Κεδρηνός, Βόνν. II, σ. 434-435). Διατὶ λοιπὸν ἐταλαιπώρησε τὸν ἀναγνώστην μὲ τὰς ἀστηρίκτους γνώμας τῆς σλαβικῆς του βιβλιογραφίας περὶ ἐπανάστασεως τῶν Κομητοπούλων τὸ 969; (Βλ. σ. 44 καὶ σημ. 169 εἰς σ. 149).

γ) Ἡ ἀρχὴ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Σαμουὴλ (σ. 47-50). Ὁ σ. δέχεται μίαν πρότην ἐπανάστασιν τῶν Κομητοπούλων εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τσάρου Πέτρου τὸν Ἰανουάριον τοῦ 969, ἐπανάστασιν ἀντι-βουλγαρικὴν μῆς περιοχῆς μὴ ἀποσπασθείσης ἀκόμη ἀπὸ τὸ βουλγαρικὸν Κράτος, κατὰ τὴν ὁποῖαν δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ κόμητος Νικολάου

και η όποια επέφερε παροδικήν άπελευθέρωσιν τής «Μακεδονίας», «séparée de la Bulgarie maintenant anéantie par les Grecs» (σ.47). Πώς νά έννοήσωμεν όμως τούτο, όταν τό «maintenant anéantie» πρέπει νά αναχθί εις τό 971, έτος τής κατακτήσεως τής Βουλγαρίας υπό του Τσιμισκή, δύο έτη λοιπόν άργότερον; Δέν έδημιούργησε λοιπόν η άντι-βουλγαρική αυτή επανάστασις χωριστόν δυτικόν βουλγαρικόν Κράτος, τό όποϊον δέν κατέλαβεν ό Τσιμισκής τό 971, όπως δέχονται μερικοί Σλάβοι ιστορικοί; Η δέ ύπήρξε κών άντι-βουλγαρική επανάστασις τών Κομητοπούλων τό 969 ούδέ χωριστόν δυτικόν βουλγαρικόν Κράτος, άφεθέν έλεύθερον υπό του Τσιμισκή τό 971, όπως ύπεστήριζεν ό D. Anastasijević, L' hypothèse de la Bulgarie occidentale, «Recueil Uspensky» I (1930) 20 κ.έ., και όπως δέχεται ό G. Ostrogorsky, Geschichte (1952), σ. 242, σημ. 1; Διατι ό σ. παρασιωπά τά προβλήματα αυτά; Διότι έχει ιδιικήν του αναπόδεικτον θεωρίαν περί πρώτης άντιβουλγαρικής επαναστάσεως τό 969, χωρίς δημιουργίαν χωριστού Κράτους.

Μετά τόν θάνατον του Τσιμισκή τήν 10ην 'Ιανουαρίου του 976 έγένετο πράγματι η γνωστή άντι-βυζαντινή άπελευθερωτική επανάστασις τών τεσσάρων άδελφών Κομητοπούλων, όί όποιοι, κατά τόν συγγραφέα (σ. 48), εφήρμοσαν επί έξ μήνας (άπό τής 10ης 'Ιανουαρίου 976, ήμερομηνίας θανάτου του Τσιμισκή, μέχρι τής 14ης 'Ιουλίου 976, ήμερομηνίας τής δολοφονίας του τρίτου εξ αυτών 'Ααρών) κατά σλαβικήν διοικητικήν άρχήν («ancien prince slave») «συλλογικήν διοίκισιν» («gouvernement collectif»), κατά τήν όποίαν βεβαίως έξωντώνοντο κατά διαφόρους τρόπους ό εις μετά τόν άλλον, πλην του διά δολοφονίας επικρατήσαντος τελευταίου, του Σαμουήλ. 'Ο σ. θέλει δι' αυτών νά ύπογραμμισθι ότι άρχαία σλαβικά έθιμα έλσημονήθησαν εις τήν Βουλγαρίαν, άλλ' επέζων εις τήν σλαβικήν «Μακεδονίαν», όπου ύπήρχον «de nombreuses Sclavinies», και ούτω τό Κράτος του Σαμουήλ δέν έχει πολλήν σχέσηιν πρός τό καταλυθέν τό 971 Κράτος του Πέτρου τής Βουλγαρίας, δέν είναι βουλγαρικόν, άλλά σλαβο-μακεδονικόν Κράτος, όμολογει όμως ότι «même au moment de sa plus grande puissance, à la fin du Xe siècle, la Macédoine (δηλ. τό Κράτος του Σαμουήλ) continua à porter le nom de Bulgarie et les Macédoniens celui de Bulgares» (σ. 48). 'Ο πυρήν βεβαίως του Κράτους του Σαμουήλ είναι περιοχή τής δυτικής Μακεδονίας και διαφέρει άπό τό παλαιόν βουλγαρικόν Κράτος ως πρός τήν έθνολογικήν σύνθεσιν και ως πρός τό νοτιο-δυτικώς μεταφερθέν κέντρον του βάρους του, πολιτικώς και εκκλησιαστικώς όμως άποτελει συνέχειαν του Κράτους του Συμεών και του Πέτρου, του μόνου Κράτους βουλγάρων τσάρων μέ βουλγαρικόν μάλιστα Πατριαρχείον, και ήτο όσον διά τους ιδρυτάς του όσον και διά τους Βυζαντινούς Βουλγαρικόν Κράτους. (B. G. Ostrogorsky, Geschichte, 1952, σ. 242). Ούδεμία βυζαντινή πηγή άνόμασεν αυτό Μακεδονικόν ή Σλαβικόν Κράτος, όπως πράττουν όί νεώτεροι πολιτικοί έφευρέται.

III. Τά νικηφόρα έτη (σ. 50-64). α) Αί εκστρατεΐαι του Σαμουήλ (986-1000). 'Ο σ. άφηγεΐται τά γεγονότα άπό τής καταλήψεως τής Λαρίσης υπό τών Βουλγάρων τό 986 μέχρι τής καταστροφής αυτών εις τόν Σπερχειόν τό 996, άκολουθών τήν αφήγησιν άλλοτε του Λέοντος του Διακόνου, άλλοτε του Κεκαμμένου, άλλοτε του Σκυλίτζη η του Ζωναρά η του Assolik η του Yahiya η του Χρονικού τής Διοκλείας και άναμειγνών άνεκδοτολογικάς διηγήσεις (π.χ. του Κεκαμμένου εις σ.52, του Schlumberger εις σημ. 196 τής σ. 154 κ.ά.) με σοβαράς ιστορικός πληροφορίας (Λέων Διάκονος, Σκυλίτζης, Ζωναράς), με μέθοδον δηλονότι όχι κριτικήν ιστορικού, άλλά άφηγηματικήν χρονογράφου. 'Εννοείται ότι τās βυζαντινάς πηγάς χρησιμοποιεί άπό σλαβικάς μεταφράσεις, αι δέ παραμπομαί του εις τās ύποσημειώσεις του βυθίζουν εις άπελπισίαν τόν έρευνητήν, ό όποϊος θέλει νά έλέγξη δι' αυτών τά πράγματα. Θά έχρειάζετο πολüs χώρος, διά νά τόν παρακολουθήσωμεν εις τās λεπτομερείας και νά τόν έλέγξωμεν, διά τούτο άρκούμεθα εις μίαν χαρακτηριστικήν ιστορικήν του πληροφάν:

Είς τὴν σμμ. 191, σ. 153, λέγει: «Larissa était un des plus anciens thèmes des Balkans; il avait été fondé sous le règne de Justin II (685-698)» ('). Θέμα Λαρίσης οὐδέποτε ὑπῆρξεν. Ὁ ἴδιος ὁ Κεκαμμένος, ὁ διηγούμενος τὰ τῆς πολιορκίας τῆς Λαρίσης (τοῦ ὁποίου παραθέτει ἐν μεταφράσει ὁ σ. τὸ σχετικὸν χωρίον εἰς τὴν σ. 51 καὶ τοῦ ὁποίου δὲν ἀναφέρει τὴν νεώτεραν κριτικὴν ἐκδόσιν τοῦ G. G. Litavrin, Sovety i rasskazy Kekavmena: Sočinenie vizantijskogo polkovoda XI veka, Moskva, Nauka 1972) ὄμιλεῖ περὶ Θέματος Ἑλλάδος καὶ ὄχι Λαρίσης. Τὸ Θέμα Ἑλλάδος ἰδρύθη ἐπὶ τῆς πρώτης βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' (685-695 καὶ 705-711) καὶ ὄχι ἐπὶ Ἰουστίνου Β' (565-578). Βλ. G. Ostrogorsky, Geschichte (1952), σ. 108 καὶ σμμ. 8, ὅπου αἱ πηγαὶ καὶ ἡ παλαιότερα βιβλιογραφία, Βλ. καὶ G. Ostrogorsky, Ἡ γένεσις τῶν θεμάτων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου. Εἰς Κ. Α. Δημάδη, Βαλκανικὴ βιβλιογραφία I, Συμπλήρωμα, Θεσσαλονίκη 1973, 205-229. Λάθος, λοιπὸν, ἡ ὀνομασία τοῦ Θέματος. Λάθος τὸ ὄνομα καὶ ἡ χρονολογία τοῦ αυτοκράτορος, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ὁποίου δῆθεν τοῦτο ἰδρύθη. Λάθος, ἀκόμη, καὶ ἡ πληροφορία περὶ τοῦ πρώτου ἐπὶ εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους ἰδρυθέντος Θέματος, διότι τὸ πρῶτον ἐπὶ εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους δημιουργηθὲν Θέμα δὲν ἦτο τὸ Θέμα Ἑλλάδος, ἀλλὰ τὸ Θέμα Θράκης, ἰδρυθὲν μεταξύ 680-686 (βλ. Στ. Κυριακίδου, Βυζαντινὰ Μελέτα IV, σ. 379-388 - P. Lemerle, Philippos et la Macédoine orientale, σ. 120), διὰ τὴν προστατεύσει τὸ Κράτος ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν οὐχὶ πρὸ πολλοῦ διαβάντων τὸν Δούναβη Βουλγάρων (Πορφυρογεν., Περὶ Θεμάτων, Βόνν. σ. 44). Τὴν χρονολογίαν ἰδρύσεώς του ἀμφισβητεῖ ὁ J. G. M. Scher, Die Begründung Des Themas Thrake, «Recherches de géographie historique» 2, Sofia 1975, 101-109.

β) Ὁ Σαμουὴλ αυτοκράτωρ (σ. 61-63). Δὲν ὑπάρχει σύγχρονος μαρτυρία, ὅτι ὁ Σαμουὴλ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ νομίμου διαδόχου τοῦ βουλγαρικοῦ θρόνου Ρωμανοῦ, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Βόριδος Β', τὸ 997, ἐστέφθη αυτοκράτωρ, οὔτε μαρτυρία περὶ τοῦ πότε καὶ πῶς ἐγένετο τοιοῦτόν τι. Ὁ σ. ἔχει τὴν πληροφορίαν ἀπὸ τὴν βιβλιογραφίαν του (βλ. σμμ. 237 εἰς σ. 159), ὅτι ὁ Yahija καὶ ὁ Ἰερῆς τῆς Διοκλείας κόμουν τοιοῦτον ὑπαινηγίον, καὶ χωρὶς νὰ ἰδῆ ὁ ἴδιος τὰς ἐκδόσεις τῶν μεταγενεστέρων αὐτῶν πηγῶν, δηλαδὴ τοῦ Yahija ἐξ Ἀλεξανδρείας, ἀποθανόντος τὸ 1066, τὴν Χρονογραφίαν, τὴν φθάνουσαν μέχρι τοῦ 1028, τῆς ὁποίας τὰ εἰς τὸν Βασίλειον Β' ἀφορῶντα τμήματα ἐξέδωκεν εἰς ῥωσικὴν μετάφρασιν ὁ V. R. Roson, Imperator Vasilij Bolgarobojsca, izvlečenija iz letopisi Jachji Antiochijiskogo (= ὁ αυτοκράτωρ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος. Ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ χρονικοῦ τοῦ Yahija Ἀντιοχείας), Petersburg 1883 καὶ νεώτερα ἀνατύπωσις London, Variorum Reprints 1972, καὶ εἰς γαλλικὴν μετάφρασιν ὁ M. Canard, Les sources arabes de l'histoire byzantine aux confins des Xe et XIe siècles, REB 19(1961) (Mélanges R. Janin), σ. 305-310, ὡς καὶ τὸ λατινιστὶ διασωθὲν Χρονικὸν τοῦ Ἰερῆς τῆς Διοκλείας τῶν μέσων τοῦ 12ου αἰῶνος, τὸ ὁποῖον ἔχουν ἐκδόσει ὁ F. Šišić, Ljetopis pora dukljanina, Beograd 1928, καὶ ὁ V. Mošin, Ljetopis pora Dukljanina, Zagreb 1950 (μὲ σερβοκροατικὴν μετάφρασιν, ἀνακατασκευάζει μὲ συλλογισμοὺς γεγονότα ὡς δῆθεν ἱστορικά. Λέγει π.χ., σ. 63: «le pape (Γρηγόριος Ε') céda, sans trop de difficulté, à la demande de Samuel qui dut se satisfaire du titre de 'rex'». Ἡ βιβλιογραφία του ὁμοῦ δὲν συμφωνεῖ ἐπὶ τῆς χρονολογίας (βλ. σμμ. 236 εἰς σ. 159) καὶ, ἀνατρέπων ὅσα εἶπε προηγουμένως, καταλήγει εἰς τὸ ἄχρηστον συμπέρασμα: «le manque de renseignements ne permet pas de dire sous quelle forme se déroula le couronnement, ni même de savoir s' il eut lieu réellement». (σ. 63). Εἰς τὴν ἀφῆλθησαν λοιπὸν ὅλα τὰ λεχθέντα; Ὁδύρβος μόνον νὰ γίνεταί. Μὴ κρίνεται τὰς πηγὰς, ἵνα μὴ κριθῆτε!

Τὸ Γ' Μέρος (σ. 64-92): Declin de l'empire slavo-macédonien (1000-1014) περιέχει: I. Τὴν ἔσωτερικὴν κατάστασιν τῆς Μακεδονίας ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σαμουὴλ. II. Τοὺς Βο-

γομίλους. III. Τὴν γραφὴν τῆς σλαβικῆς γλώσσης. IV. Τὰ ὀλέθρια ἔτη (1000-1014). Καὶ V. Τὸν θάνατον τοῦ Σαμουήλ.

I. Τὸ κεφάλαιον περὶ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τῆς Μακεδονίας διαλαμβάνει: α) τὴν ἔκτασιν τῆς Αὐτοκρατορίας (σ. 64-65), β) τὴν ἀγροτικὴν τάξιν (σ. 65-69), γ) τὸν στρατὸν (σ. 69-70), δ) τὰς πόλεις (σ. 70-71), ε) τὸν Κλήρον καὶ τὴν Ἐκκλησίαν (σ. 71-72), καὶ στ) τὴν διοίκησιν (σ. 72-73).

α) Ἡ ἔκτασις τοῦ Κράτους τοῦ Σαμουήλ εἶναι γνωστὴ καὶ δὲν ἀμφισβητεῖται. Ἡ θέσις ὁμοῦ τοῦ σ., ὅτι οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ὀνομάζουσι τὸ Κράτος τοῦ Σαμουήλ «βουλγαρικόν» καὶ τοὺς κατοικοὺς αὐτοῦ «Βουλγάρους», ἄνκει «ils se trouvaient en présence d'un état nouveau et différent dont le centre s' était déplacé vers le milieu de la péninsule balkanique» (σ. 65), κακῶς λοιπὸν ὀνομάζουσι τοῦτο οὗτο, ἡμπορεῖ νὰ ἀμφισβητηθῇ. Βεβαίως ὑπάρχουσι διαφοραί. Ὅχι μόνον ἡ διαφορὰ τῆς μεταφορᾶς τοῦ διοικητικοῦ κέντρου τοῦ νέου Κράτους πρὸς δυσίαν, ἀλλὰ καὶ ἡ διαφορὰ τῆς ἐθνολογικῆς συνθέσεως αὐτοῦ. Πολιτικῶς ὁμοῦ καὶ ἐκκλησιαστικῶς ἀποτελεῖ τοῦτο συνέχειαν τοῦ βουλγαρικοῦ Κράτους τοῦ Πέτρου. Πολιτικῶς, διότι ὄχι μόνον οἱ ἰδρυταὶ τοῦ ὀνομάζουσι τὸν Κράτος «βουλγαρικόν» (ὁ Σαμουήλ ὀνομάζει τὸν ἑαυτὸν τοῦ τσάρον τῶν Βουλγάρων), ἀλλὰ διοικεῖται τοῦτο μὲ τὸν διοικητικὸν μηχανισμόν τοῦ παλαιοῦ καὶ μόνου βουλγαρικοῦ Κράτους. Ἐκκλησιαστικῶς, διότι τὸ μόνον εἰς τὸν κόσμον βουλγαρικὸν Πατριαρχεῖον τοῦ παλαιοῦ Κράτους συνεχίζει τὴν ζωὴν του εἰς τὸν νέον Κράτος. Οὐδαμοῦ διαφαιίνεται συνέδησις, ὅτι τὸ νέον Κράτος εἶναι Κράτος Σλάβων, περιέχον καὶ Βουλγάρους καὶ Ἑλληνας καὶ ἄλλας ἐθνοτήτας, παρ' ὅλον ὅτι τοιαύτην ἐντύπωσιν προσπαθεῖ νὰ καλλιέργησιν ὁ συγγραφεύς. Τέλος, τὰ ὅσα λέγει ὁ σ. εἰς τὰς σημειώσεις: 246 περὶ Ἀλβανῶν, 247 περὶ Βλάχων καὶ 248 περὶ Ἀρμενίων εἰς τὴν σ. 162, χωρὶς μάλιστα οὐδεμίαν εἰδικὴν βιβλιογραφίαν, εἶναι τοῦλάχιστον ἑλλιπῆ.

β) Περὶ τῆς ἀγροτικῆς τάξεως ὁ σ., ἀπλοῦς ἀναγνώστης περιορισμένης βιβλιογραφίας, διαπιστώνει πρῶτον ὅτι «l' organisation intérieure de l' empire de Samuel reste encore peu connue» (σ. 65) καὶ κατόπιν ἐκθέτει ἀφελῶς ὅσα ἀνέγνωσε περὶ «προνοιαῖς», καὶ «παροικῶν», «δουλοπαροικῶν», «προσκαθημένων» καὶ «ἐλευθέρων γεωργῶν», παραπέμπων εἰς τὸ συλλογικὸν ἔργον *Histoire des peuples de Jugoslavie*, κεφ. VIII, σ. 261 κ.έ., (βλ. σημ. 249 εἰς σ. 162) καὶ εἰς τὸ ἔργον τοῦ G. Ostrogorsky, *Pour l'histoire de la féodalité byzantine*, Bruxelles 1954 (βλ. σημ. 255 εἰς σ. 163), ἀλλὰ ἀφήνον τὴν ἐσφαλμένην ἐντύπωσιν, ὅτι αὐτοὶ οἱ ἀφορῶντες εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος θεσμοὶ ἐγεννήθησαν εἰς τὸ Κράτος τοῦ Σαμουήλ, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σαμουήλ καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς σχετικῆς προϊστορίας. Ἡ ἀφέλειά του φθάνει μέχρι τοῦ σημείου νὰ περιγράψῃ εἰς ὀλόκληρον σελίδα (σ. 68) τὸν καθημερινὸν βίον τῶν γεωργῶν κατὰ τρόπον παιδαριώδη. Ἴδου μερικὰ παραδείγματα: «les paysans cultivaient les céréales...ils élevaient le gros bétail et la volaille...la nourriture des paysans consistait en pain de blé et en viande, ils disposaient de peu des légumes ou de fruits, mais faisaient grand usage de laitage et de fromage...les femmes entretenaient le feu dans le foyer, car le bois ne manquait pas, et, la nuit, elles couvraient la braise sous les cendres»!!!

Δὲν λείπουσι βεβαίως καὶ οἱ συνήθειαι ἐξωφρενισμοῦ τοῦ συγγραφέως: π.χ. εἰς τὴν σ. 67 λέγεται: «la plus part des féodaux étaient Grecs, Arméniens ou Macédoniens». Ποιοὶ εἶναι αὐτοὶ οἱ διακρινόμενοι τῶν Ἑλλήνων Μακεδόνες; Εἶναι Σλάβοι; Τότε ἡ ὄλοι οἱ Σλάβοι πρὲπει νὰ ὀνομάζωνται Μακεδόνες ἢ ὄλοι οἱ κάτοικοι τῆς Μακεδονίας νὰ ὀνομάζωνται Σλάβοι. Ἄλλο: Εἰς τὴν σημ. 253 τῆς σ. 163 λέγεται: «les paysans macédoniens ravitaillaient Constantinople et les grandes villes en céréales, en poissons». Ἐγνώριζε κανεὶς μέχρι τοῦδε ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις, ὅπου ἡ ἀφθονία τῶν ἰχθύων, καθημερινὸν προσφάγιον (ψωρον-ὀψάριον) τῶν πτωχῶν τάξεων, ἐγέννησε τὴν λέξιν ψάρι (ὀψάριον) μὲ τὴν σημασίαν τοῦ ἰ-

χθός, έπρομηθεύετο ψάρια από τας λίμνας και τους ποταμούς της Μακεδονίας; Γελούν και οι κυπρίνοι της λίμνης του Λαγκαδά.

γ) Περί του στρατού του Σαμουήλ ό σ. ώς μόνον νέον έχει να ειπή ότι «les macédoniens formèrent toujours le gros de la troupe» (σ. 69). Μόνον Βουλγάρους λοιπόν δέν είχαν ό Σαμουήλ εις τόν στρατόν του! Τά περί διαιρέσεως του βυζαντινού στρατού εις «τούρμας», εις «δρούγγους» και εις «βάνδα» είναι άγνωστα εις τόν σ. και μόνον εις τήν σμμ. 260 της σ. 164 εμφανίζονται μεμονωμένοι και μετμημφισμένοι οι «κόμιτες» εις «komessi» και οι «εκατόνταρχοι» εις «kontarhi». Περιγράφεται όμως μετά σοβαρότητος εις σ. 69/70 ό πασιγνωστος άμυντικός και επιθετικός όπλισμός του βυζαντινού στρατιώτου.

δ) Περί των πόλεων εις τό Κράτος του Σαμουήλ ούδέν μανθάνομεν παρά του σ., ει μη ότι αριθμός πόλεων, όρέων και ποταμών έλαβεν επί Σαμουήλ (έν άγνοία των βυζαντινών συγγραφέων) νέα (σλαβικά) όνόματα «par suite de la présence des Slaves en nombre imposant» και όχι σήμερα, επειδή εύρίσκονται ταυτα εις σλαβικάς χώρας. Άλλά τό Vélès δέν είναι Vilazono, αλλά Βυλάζωρα και τό Stip δέν είναι Astibr, αλλά Στυπειον (σμμ. 263 εις σ. 164). Όπως επίσης εις σμμ. 264 της σ. 164 τά «Katarhon» (Κατάρχων), «Filaton» (Φυλάτων) και «Fila» (Φύλαξ) δέν είναι βαθμοί διοικητικών άρχόντων, αλλά κατηγορικοί προσδιορισμοί προσώπων έκτελούντων μίαν ύπηρεσίαν.

ε) Περί του Κλήρου και της Έκκλησίας ούδέν αξιοπαταήρητον ύπάρχει, διότι και ούδέν αξιοπαταήρητον λέγει ό συγγραφέας.

στ) Περί της Διοικήσεως ό,τι έχει να προσφέρη ό σ. συνοψίζεται εις τήν πρώτην φράσιν του: «on sait pas comment était organisé l'administration de l'empire macédonien» και εις τήν τελευταίαν: «aucun texte écrit aucune signature n'existe de l'époque de Samuel». Όσα λέγει ό σ. περί φόρων, περί έγγραφών της αυτοκρατορικής Γραμματείας, περί αυτοκρατορικού στέμματος, δέν είναι μαρτυρημένα διά τήν εποχήν του Σαμουήλ, άλλ' άποτελούν ύποθετικάς αναλογίας των θεσμών του Βυζαντίου.

II. Τό κεφάλαιον περί Βογομίλων άσχολεΐται α) με τήν εμφάνισιν των Βογομίλων (σ. 73-74), β) με τήν αίρεσιν των Βογομίλων (σ. 74-77) και γ) με τόν ρόλον των Βογομίλων εις τήν Μακεδονίαν (σ. 77-79).

Έκ της πλουσίας περί Βογομίλων βιβλιογραφίας ό σ. προσφέρει γνωστά πράγματα, δέν αναφέρει όμως τά έργα των St. Runciman, D. Obolensky, A. Soloviev, H. Grégoire και A. Schmaus (βλ. G. Ostrogorsky, Geschichte, 1952, σ. 217 σμμ. 1).

α) Διά τήν εμφάνισιν του Βογομιλισμού εις τήν Βαλκανικήν ό ίσχυρισμός του σ., ότι ούτος ένεφανίσθη και εις τήν Μακεδονίαν (en Bulgarie et en Macédoine σ. 73), δέν είναι όρθός, εάν έννοείται ή ιστορική Μακεδονία. Άλλά δέν είναι σαφές τί όνομάζει ό σ. έκάστοτε Μακεδονίαν.

β) Διά τήν αίρεσιν των Βογομίλων ό αναγνώστης αισθάνεται ώς ένοχλητικήν αντίφασιν τούς άρχικούς λόγους του σ., ότι «aucune texte précis ne permet d'identifier, malgré les nombreuses recherches des historiens modernes, le nomme du fondateur du Bogomilisme en Macédoine, ni de connaître l'enseignement même de cette secte» και τό γεγονός, ότι ούτος αναλίσκει δύο και πλέον σελίδας αναπτύσσων τήν διδασκαλίαν του Βογομιλισμού. Περί δέ του άγνώστου άρχηγού των Βογομίλων γνωρίζει να ειπή ότι «le mot 'bogomile', d'origine slave, peut se traduire par 'aimé de dieu' ou par 'dieu aie pitité'» (σ. 77). Τό «bogomile» όμως είναι σλαβική μετάφρασις του ελληνικού όνόματος «Θεόφιλος» και όχι d' origine slave. Θεόφιλος έλέγετο ό άρχηγός των και Βογόμιοι, ήτοι Θεοφιλικοί, οι όπαδοί του.

γ) Διά τόν ρόλον των Βογομίλων εις τήν Μακεδονίαν ό σ. λέγει (σ. 77): Le rôle des bogomiles au cours du soulèvement des slaves macédoniens à l'époque de Samuel reste controversé. Όμιλεί όμως περί Μακεδονίας και περιορίζει τήν δράσιν του Βογομιλισμού βο-

ρείως τῶν Σκοπίων (σ. 77): «Son action s'étendit de la Char Planina au nord de Skopje, aux rives du Vardar et jusqu'au lac d'Ochrida». Όμιλεῖ περὶ τοῦ ἀμφισβητούμενου ρόλου τῶν Βογομίλων εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐπὶ Σαμουήλ καὶ μᾶς βεβαιώνει (σ. 78): «Les bogomiles furent apparaitre comme des libérateurs en apportant indirectement à Samuel leur appui non négligeable dans la lutte contre le pouvoire bulgare et contre la puissance byzantine». Λέγει δὲ καὶ πράγματα ἀμάρτυρα, ὅπως εἰς σ. 78: «Samuel toléra cette secte et lui accorda même sa protection» (ἀμάρτυρον), καὶ εἰς σ. 79: «Le pape Grégoire V n'ignorait pas la présens des bogomiles dans les Balkans; il n'éleva aucune observation particulière sur l'action des bogomiles en Macédoine au moment ou il fit remettre la couronne royale à Samuel (ἀμάρτυρα, argumentum ex silencio).

III. Τὸ κεφάλαιον περὶ τῆς γραφῆς τῆς σλαβικῆς γλώσσης περιέχει: α) Τὴν γλαγολιτικὴν καὶ τὴν κυριλλικὴν γραφὴν (σ. 79-81) καὶ β) τὸν ἐπιτύμβιον λίθον, τὸν εὑρεθέντα εἰς τὸ χωρίον German (σ. 81-83).

α) Περὶ τῆς γραφῆς τῆς σλαβικῆς γλώσσης δὲν ἀνεμόμενον βεβαίως πλεόν ἀπὸ τὸν σ. νὰ θίξῃ κἂν τὰ προβλήματα τῆς γενέσεως τῆς γλαγολιτικῆς καὶ τῆς κυριλλικῆς γραφῆς. Βάσει ποίου ἀλφαβήτου διεμορφώθη τὸ γλαγολιτικὸν ἢ τὸ κυριλλικὸν ἀλφάβητον; Καὶ δὲν τὰ θίγει. Παραπέμπει ἀπλῶς εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ I. J a g i t c h, L'écriture glagolitique. Encyclopédie de philologie slave (ρωσιστὶ) εἰς τὴν σημ. 298 (σ. 169) καὶ τοῦ E. Niko lo v, La littérature bulgare ancienne, Sofia 1941, εἰς τὴν σημ. 299 (σ. 169). Περὶ ἑλληνικῆς μεγαλογραμμάτου γραφῆς οὔτε λέξις. Πῶς ὁμως νὰ συμβιβάζωμεν τὴν διαπίστωσίν του, ὅτι «Le glagolitique fut employé dans ce but en Moravie et dans le pays tchéquie» (σ. 79), καὶ τὸν ἰσχυρισμὸν του, ὅτι «la langue liturgique grecque se trouva vaincée en Macédoine et remplacée par le vieux slave écrit en glagolitique» (σ. 80); Ἐφοῦ ὁ ἴδιος ὁ σ. λέγει ὅτι τὸ γλαγολιτικὸν ἀλφάβητον «à l'époque de Samuel il avait déjà été remplacé par le cyrillique dans la langue écrite en Macédoine» (σ. 80) καὶ ὅτι «il n'existe pas de monument écrit de l'époque de Cyrille et de Méthode, mais seulement des copies datant du Xe et XIe siècles» (σημ. 299, σ. 169), τότε πῶς ἡ ἑλληνικὴ λειτουργικὴ γλῶσσα ἐξωστρακίσθη εἰς τὴν Μακεδονίαν ὑπὸ τῆς παλαιοσλαβικῆς τοῦ γλαγολιτικοῦ ἀλφαβήτου καὶ πότε ἐγένετο τοῦτο, ἀφοῦ ἦδη ἐπὶ Σαμουήλ κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα ἡ γλαγολιτικὴ γραφὴ εἶχεν ἀντικατασταθῆ ὑπὸ τῆς κυριλλικῆς; Κατεπλάκωθη, φαίνεται, ἡ λογικὴ τοῦ σ. ὑπὸ τοῦ (νόθου) ἐπιτύμβιου λίθου τοῦ χωρίου German μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν εἰς κυριλλικὴν γραφὴν τῆς ἐποχῆς ἤδηθεν τοῦ Σαμουήλ.

β) Τοῦ ἐπιτύμβιου λίθου, τοῦ ἀνευρεθέντος τὸ 1888 εἰς τὸ παρά τὴν Πρέσπαν χωρίον German, ὅπου ἐτάφη ὁ πατριάρχης Γερμανός, καὶ ἀναγράφοντος εἰς κυριλλικὸν ἀλφάβητον ὀνόματα τῆς οἰκογενείας τοῦ Σαμουήλ μετὰ χρονολογίαν 993 ὁ σ. διίδει τὴν περιγραφὴν καὶ τὴν μετάφρασιν (σ. 81), παραθέτων εἰς τὰς σημ. 301, 302, 306, 308 καὶ 310 τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν. Τὴν ἐπιγραφὴν ἐδημοσίευσε πρῶτος ὁ T. I. U s p e n s k i, L'inscription de l'empereur Samuel εἰς Compte-rendu Anuel τοῦ Ρωσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τόμ. II τοῦ 1899. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ λίθου τούτου, ἡ ὅποια ἐπανηγυρίσθη ὡς τὸ ἀρχαιότερον μνημεῖον τῆς σλαβικῆς γλώσσης εἰς κυριλλικὸν ἀλφάβητον, ἠλέγχθη κατόπιν ὡς παραχάραξις καὶ ὁ σ. τάσσεται ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς παρατάσσαν τὰ σχετικὰ ἐπιχειρήματα (σ. 82). Δεδομένου ὅτι ὁ ἀνευρεθεὶς λίθος φυλάσσεται ἀπὸ τοῦ Α' παγκοσμίου Πολέμου εἰς τὸ Θησαυροφυλάκιον τοῦ Βουλγαρικοῦ Κράτους καὶ δὲν οἶ μελετῆται τῆς ἐπιγραφῆς ἐμελέτησαν αὐτὴν ἀπὸ γύψινον ἐκμαγείον ἢ φωτογραφίαν αὐτῆς, εἶναι δύσκολον νὰ ἀποφανθῆ κανεὶς σήμερον ἐξ αὐτοψίας ἐπὶ τῆς γνησιότητός της. Τὸ παράλληλον παράδειγμα ὁμως τῆς παρά τὴν Θεσσαλονικὴν τάχα εὑρεθείσης ἐπιγραφῆς τοῦ Συμεῶν, τῆς δημοσιευθεῖσης πάλιν ὑπὸ τοῦ T. I. Uspenski εἰς τὴν Izvestija, πάλιν τοῦ

Ρωσικού Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Κωνσταντινουπόλεως, τόμ. III, 1898, σ. 184 μᾶς ὅθει νά ταχθῶμεν αὐτὴν τὴν φορὰν ὑπὲρ τῶν ἀπόψεων τοῦ συγγραφέως.

IV. Εἰς τὸ κεφάλαιον «Τὰ ὀλέθρια ἔτη (1000-1014)» ὁ σ. διηγείται: α) Τὰς τελευταίας ἐκστρατείας τοῦ Σαμουήλ (1000-1014) («Les dernières campagnes de Samuel», σ. 83-86), ἅνκα δὲν πρόκειται πράγματι περὶ ἐκστρατειῶν τοῦ Σαμουήλ, ἀλλὰ περὶ τῶν γνωστῶν ἐκ τῶν πηγῶν ἐκστρατειῶν τοῦ Βασιλείου Β' καὶ τῆς καταλήψεως τῆς Βεροίας, τῶν Σερβίων, τῆς Ἑδέσσης, τοῦ Βιδινίου, τῆς καταστροφῆς τοῦ Σαμουήλ εἰς τὸν Ἀξιὸν καὶ τῆς παραδόσεως τῶν Σκοπίων κατὰ τὰ ἔτη 1000-1004. Παρὰ τὸν παρηγορητικὸν τίτλον τούτου κεφαλαίου τοῦ ὁ σ. ὁμολογεῖ (αὐτόθι, σ. 83): «Basile se retourna contre la 'Bulgarie' où il reprit les hostilités qui se poursuivirent pendant quatre ans» καὶ (σ. 84): «En 1002, Basile reprend ses opérations militaires». Ὁ Βασιλεὺς Β' λοιπὸν ἐκστρατεῖ. Ποῦ ἄραγε ἐγένοντο αἱ κατὰ τὸν τίτλον τοῦ κεφαλαίου τελευταῖαι ἐκστρατεῖαι τοῦ Σαμουήλ; β) Τὴν μάχην τῆς Belacitsa, τῆς βυζαντινῆς Βαλαθίτσας, τοῦ Κλειδίου δηλονότι βορείως τῶν Σερρῶν τὸ 1014 μετὰ τὸ κενὸν ἠγερῶν γεγονότων διάστημα 1004-1014 (σ. 86-90).

Δὲν θά σχολιάσωμεν τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ σ. παρουσιάζει ὑπὸ εἰνoικὸν διὰ τὸν Σαμουήλ φῶς τὰ γνωστὰ ἐκ τῶν πηγῶν πολεμικὰ γεγονότα, ἅνκα δὲν φαίνεται νά ἀντιλαμβάνεται τὸ στρατηγικὸν σχῆμα τοῦ Βασιλείου Β', ὁ ὁποῖος κυκλώσας ἀπὸ δυσμῶν καὶ νότου διὰ τῆς καταλήψεως τῶν Σκοπίων, τῆς Ἑδέσσης καὶ τῆς Βεροίας τὸν περὶ τὴν Ὁχρίδα περὶ τὸν Κράτους τοῦ Σαμουήλ σκοπεῖ νά κυκλώσῃ τούτον καὶ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ πρὸς τοῦτο ἐπιτίθεται κατ' ἔτος διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Στρυμόνου. Ὁχι βεβαίως «pour... détruire systématiquement la puissante armée de Samuel, mais aussi de porter secours aux forces byzantines engagées en Italie méridionale, particulièrement à Bari», ὅπως λέγει ὁ σ. (σ. 86). Μερικὰς ὁμως παρατηρήσεις ἐπὶ γεωγραφικῶν καὶ ἄλλων ἀνακριβειῶν τοῦ σ. δὲν ἠμποροῦμε νὰς ἀποφύγωμεν. Οὕτω π.χ. 1) Ὁ σ. ὁμιλεῖ εἰς τὴν σ. 83 περὶ τοῦ «Kolidreon» (sic). Πρόκειται περὶ τοῦ Κολινδρόν, τὸν ὁποῖον κατέλαβεν ὁ Βασιλεὺς Β' καταυθύνόμενος πρὸς τὰ Σέρβια. Περὶ αὐτοῦ εἰς τὴν σημ. 320 (σ. 172) λέγει: «Kolidron, près de Verria, est situé au sud du lac Doïran au nord de Thessalonique». Βορείως τῆς Θεσσαλονίκης εὐρίσκεται βεβαίως ἡ λίμνη τῆς Δοϊράνης καὶ ὄχι ὁ Κολινδρός, ἀλλὰ ἡ λίμνη εἶναι πολὺ μακρὰν διὰ νά χρησιμεύσῃ πρὸς καθορισμὸν τῆς θέσεως τοῦ Κολινδρόν. 2) Εἰς τὴν σημ. 324 (σ. 172) ὁ σ. λέγει: «On ne sait quand Voléron devint un thème byzantin». Ἀγνοεῖ βεβαίως τὰ περὶ τούτου εἰς τὴν βυζαντινὴν ἐργασίαν τοῦ Στ. Π. Κυριακίδου, Βυζαντινὰ Μελέτα IV: Τὸ Βαλερόν. Θεσσαλονίκη 1937-39, ἅνκα τὴν ὑπαρξίν τῆς γνωρίζει ἐμμέσως (βλ. σημ. 368), ὅπου εἰς τὴν σ. 321 παρατίθεται ἡ πρώτη μνεία τοῦ Βολεροῦ ὡς ἑτάμου τὸ 1083 εἰς τὸ Τυπικὸν τοῦ Πακουριανοῦ (σ. 10 κ.έ.-Dölger, Reg. I 2, σ. 30 κ.έ. [1092 κ.έ.]) καὶ εἰς τὴν σ. 429 τίθεται ἡ ἱδρυσίς του ἡδὴ ἐπὶ Βασιλείου Β', λίαν πιθανῶς μετὰ τὸ 1016. 3) Εἰς τὴν σημ. 327 (σ. 173) ὁ σ. λέγει: «Vardar, du mot Varedarios, signifie courrier rapide». Ἡ λατινικὴ λέξις εἶναι varedarius (ἐκ τοῦ veredus=ταχυδρομικὸς ἵππος) καὶ ὄχι varedarios. Πόθεν ὁ σ. ἔχει τὴν ἐτυμολογίαν αὐτὴν τοῦ ὀνόματος Βαρδάρης, δὲν λέγει. Εἶναι ἀπίθανον, ὅτι γνωρίζει τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ Κ. Ἀμάντο, Λεξικογραφικὸν Ἀρχειον 6 (1932) 102 (ἀνατυπῶσις εἰς τὸ Αὐτόθι, Γλωσσικὰ Μελετήματα, Ἀθῆναι 1964, σ. 234 καὶ 396), ὡς καὶ τὴν τοῦ D. Detschew, Βαρδάρης, εἰς «Zeitschrift für Ortsnamenforschung» 8 (1932) 193 κ.έ. Ἐναντι αὐτῶν ἡμεῖς ὑποδεικνύομεν ὅτι περὶ τὸν μέσον ροῦν τοῦ Ἀξιοῦ καὶ παρὰ τὴν Γευγελὴν βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἐγκατέστησαν, ὡς εἶδομεν, Οὐγγυροὺς αἰχμαλώτους κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα (βλ. ἄνωτ. σ. 425). Οἱ Οὐγγυροὶ αὐτοὶ ὄμιλουν ἀσιατικὴν γλῶσσαν καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν ἔχοντες τοὺς ποταμοὺς Amou-Daria καὶ Sir-Daria, ὅπου τὸ daria σημαίνει ποταμός. Τὸ bar σημαίνει μέγας, βλ. τὸν χρονογράφον Bar-Hebraeus). Οἱ Οὐγγυροὶ αὐτοὶ, κατὰ τὴν γνώμην μας, ὀνόμασαν τὸν Ἀξιὸν, εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ὁποίου ἐγκατεστάθησαν, Bar-Daria, μέγαν ποταμόν, ἀφοῦ τὸ Βαρδάρης δὲν ἀπαντᾷται πρὸ τοῦ 10ου αἰῶνος.

V. Είς τὸ κεφάλαιον τοῦτο ὁ σ. ἀφηγεῖται τὸν θάνατον τοῦ Σαμουήλ (6 Ὀκτωβρίου 1014), ὡς παραδίδουν τὰ γεγονότα ὁ Σκυλίτζης-Κεδρηνός κ.ά. Εἰς τὰ ἐρωτήματα, τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν, π.χ. ἂν ὁ ἀριθμὸς τῶν τυφλωθέντων ὑπὸ τοῦ Βασιλείου Β' Βουλγάρων αἰχμαλώτων (14.000 κατὰ τὸν Κεκαυμένον—15.000 κατὰ τὸν Σκυλίτζην-Κεδρηνόν) εἶναι ὑπερβολικὸς ἢ ὄχι (ὡς φρονεῖ ὁ J. I v a n o v, Belaciskata bitka, 29 juli 1014, «Izvestija na Istor. Druž.», 3, 1911, σ. 12, σημ. 1), ἢ ἂν ὁ μεταφερθεὶς εἰς Πρίλαπον, μετὰ τὴν λιποθυμίαν του ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν ἐπιστρεφόντων τυφλῶν στρατιωτῶν του, Σαμουήλ καὶ ἀποθανῶν μετὰ διήμερον ἐκεῖ ἐτάφη εἰς Πρίλαπον, εἰς Πρέσπαν ἢ Ὁχρίδα, δὲν δίδει ἰδικὴν του ἀπάντησιν ὁ σ., ἀλλὰ παραθέτει εἰς τὰς σημ. 354, 355 καὶ 357 (σ. 178/9) τὰς ἐξενεχθείσας διαφορετικὰς γνώμης, ἀναφέρων (σημ. 357) ἄνευ σχολίων τὸ εὑρημα τοῦ Ν. Μουτσοπούλου εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλεῖου τῆς Πρέσπας (ἔχων μάλιστα τὴν περὶ τούτου πληροφορίαν ἐκ δευτέρας χειρὸς, Le Millenaire, σ. 193, βλ. σημ. 357 τῆς σ. 179) καὶ μὴ δίδων, διὰ τὸσον ἐνδιαφέρον θέμα, τὴν ἀκριβῆ παραπομπὴν εἰς τὸ δημοσίευμα τοῦ Ν. Μουτσοπούλου. (N. M o u t s o π ο ὕ λ ο υ, Ἐνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλεῖου. Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τόμ. Ε', Θεσσαλονικὴ 1972). Ἀκόμη μίαν φορὰν ὁ σ. δὲν λαμβάνει κριτικὴν στάσιν εἰς τὰ ἐρωτήματα ἱστορικῶν.

Βεβαίως περιγράφων τὴν προσωπικότητα τοῦ Σαμουήλ (σ. 91-92) παρουσιάζει αὐτὸν ὡς ἀντάξιον ἀντίπαλον τοῦ Βασιλείου Β' «qu'il égalait en courage et en ruse sur les champs de batailles». (Ἐσφαλμένον, Ἐπέφυγε πάντοτε τὴν κατὰ μέτρον ἀναμέτρησιν καὶ ὁσάκις ἠναγκάσθη πρὸς τοῦτο κατεστράφη). Τὸν παρουσιάζει ὡς πατριώτην πολεμιστὴν καὶ ὑπερασπιστὴν τοῦ Κράτους του: «Il était toujours prêt à prendre les armes...il sut... défendre ses vastes possessions. Son seul but fut de conserver son état intact et de l'agrandir». Πῶς ὁμως ἀπέκτησε τὰς ἐκτετατάς κτήσεις του ὁ Σαμουήλ, δὲν λέγει ὁ σ. Πάντως δὲν κληρονόμησε αὐτάς. Ἡ γνώμη τῶν συγχρόνων του ἦτο διαφορετικὴ, ὡς ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς: «Les chroniqueurs gress... ne cessent de répéter qu'il pillait, ravageait, détruisait tout sur son passage». Ἐντιστάσεως μὴ οὐσης, βεβαίως. Εἶναι τοῦτο τακτικὴ ἰδρυτοῦ Κράτους; Ὁ σ. δὲν ἠμπορεῖ βεβαίως νὰ ἀποσιωπήσῃ ὅτι ὁ Σαμουήλ «Par deux fois, dans des circonstances identiques, il se laissa surprendre par l'adversaire, sur le Sperchios et sur le Vardar; il ne pensa pas que Basile pourrait attaquer ses arrières à Belacitsa». Ἐντὶ ὁμως νὰ ἐξαγάγῃ τὸ ἀναγκαῖον συμπέρασμα, ὅτι ὁ Σαμουήλ ἔστερεῖτο στρατηγικῆς (ὄχι ὁμως καὶ ληστρικῆς) ἱκανότητος, ὁ σ. ἀποδίδει τὴν τελικὴν καταστροφὴν αὐτοῦ εἰς τὸ ὅτι «ne disposa pas des immenses richesses et des réserves de l'empire byzantin qui permirent de le terrasser après une longue guerre d'usure».

Τὸ Δ' Μέρος (σ. 93-124): Fin de l'empire slavo-macédonien (1014-1018) περιέχει: I. Τοὺς διαδόχους τοῦ Σαμουήλ. II. Τὴν ἐπανάδον τῆς Μακεδονίας ὑπὸ ἑλληνικὴν κυριαρχίαν. III. Τὸν θρόνον τῆς Κοσσάρας καὶ τοῦ Βλαδμήρ. IV. Τὴν αὐτόνομον καὶ αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν τῆς Ὁχρίδος.

I. Οἱ διάδοχοι τοῦ Σαμουήλ, τουτέστιν α) ἡ βασιλεία τοῦ Γαβριήλ-Ραδομήρ (1014-1015), σ. 93-97, β) ἡ βασιλεία τοῦ Ἰωάννου Βλαδισλάβου (1015-1018), σ. 97-102, καὶ γ) ἡ ἐσχάτη ἀντίστασις, σ. 102-106, ἐκτίθενται μὲ πολὺ περισσοτέρας καὶ χρησίμους πληροφορίας δι' ὅσους δὲν ἠμποροῦν νὰ χρησιμοποιήσουν σλαβικὴν βιβλιογραφίαν, ὡς πράττει ὁ συγγραφεὺς. Ἐπ' αὐτὰν ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς:

α) Ὁ δολοφονηθεὶς τὸν Γαβριήλ-Ραδομήρ Ἰωάννης Βλαδισλάβος, ὡς λέγει ὁ συγγραφεὺς σ. 95, «revendiquait son droit à la couronne en qualité de descendant direct d'Aaron, l'aîné de Samuel». Ὑπάρχει ὁμως ἡ γνώμη, ὅτι οὗτος ἦτο κληρονόμος τοῦ παλαιοῦ βασιλικοῦ βουλγαρικοῦ οἴκου τοῦ Συμεῶν καὶ τοῦ Πέτρου. Βλ. H. G r e g o r e εἰς Cambr. med. hist.

IV.: The Byzantine Empire. Part I: Byzantium and its neighbours, Cambridge 1966, σ. 188 («Who may in fact have been heir to the old legitimate house of Symeon and Peter»). Οὐδέν σχετικόν ἀναφέρει ὁ συγγραφεὺς μας.

Εἰς τὴν σ. 96, μετὰ τὴν ἐκπόρθησιν τῶν ὀχυρῶν εἰς τὰ Μογλενά, λέγεται: «En même temps Enotia, localité fortifiée voisine, fut rasée». Καὶ εἰς τὴν σημ. 375 (σ. 181) λέγεται περὶ τῆς ἑνωτίας: «Enotia se trouve au nord de la région de Mogléna». Πρόκειται ὁμοῦς περὶ τῆς αὐτῆς περιοχῆς. Ἐνωτία εἶναι τὸ παλαιὸν ὄνομα τῆς Ἀλμοπίας καὶ Μογλενά εἶναι τὸ Βυζαντινὸν ὄνομα αὐτῆς (Ἄννα Κομν., Ἀλεξιάς, V,5). Ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐλέγετο Καρατζόβα καὶ σήμερον εἶναι ἡ βορειότερα ἐκ τῶν τριῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Νομοῦ Πέλλης μὲ ἔδραν τὴν Ἀριδαίαν. Ἔχει ἔκτασιν 1036 τετρ. χιλίωμ. Πῶς λοιπὸν ἦτο «localité fortifiée»;

Εἰς τὴν σ. 97 λέγει ὁ συγγραφεὺς: «Le chroniqueur Stavrakios (qui a poursuivi l'étude des «miracles» de St. Démètre de Thessalonique) n'a pas cédé sa haine; il couvre Jean Vladislav d'épithètes injurieuses...». Ὁ Ἰωάννης Σταυράκιος ὁμοῦς, πρῶτον, δὲν εἶναι Χρονογράφος (Chroniqueur), ἀλλὰ Ἄγιογράφος, καί, δεύτερον, δὲν περιλοῦει μὲ ἐπίθετα τὸν Ἰωάννην Βλαδισλάβον, ἀλλὰ τὸν Γαβριήλ-Ραδομήρ, τὸν ὁποῖον πιστεύει φονευθέντα θαυματουργῶς ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς Σοσκόν καὶ ὄχι τὸν Ἰωάννην Βλαδισλάβον, ὁ ὁποῖος ἐφονεύθη ἀργότερον εἰς τὸ Δυρράχιον. Βλ. Ἰ ω α κ ε ι μ Ἰ β ρ ι τ ο υ, Ἰωάννου Σταυρακίου λόγος εἰς τὰ θαύματα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Μακεδονικά 1(1940) 324-376, σ. 360: Ραδομήρις (ὄχι Βλαδισλάβος). Πιστεύομεν ὅτι πρόκειται περὶ λάθους, προδιδόντος ἴσως ὑποσυνείδητον ἐπιθυμίαν τοῦ συγγραφέως.

β) Χαρακτηριστικὸν τῆς προσοχῆς τοῦ σ. εἶναι, ὅτι, ἐνῶ εἰς τὴν σ. 96 ὠνόμασε τὸν συμπολεμιστὴν τοῦ Ἰλίτζη εἰς τὰ Μογλενά Κανκάνον μὲ τὸ μικρὸν τὸ ὄνομα Δομετιανὸν (...le caucasien Dométian Kankan...), ὀνομάζει τοῦτον εἰς τὴν σ. 98 τρίς Θεόδωρον (Théodore Kankan).

Διασκεδαστικὸν ἱστορικὸν συμπέρασμα ἐξάγει ὁ σ. εἰς τὴν σημ. 396 (σ. 183): Ὅταν αἱ προφυλακαὶ τοῦ Ἰωάννου Βλαδισλάβου ἐφευγον προτροπῶσιν ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τοῦ Βασιλείου Β' πρὸ τῆς Σετινῆς φωνάζουσαι «Βεζήτε, Τζέζαρ» (= τρέξατε, ἔρχεται ὁ Αὐτοκράτωρ), ὁ συγγραφεὺς μας παρατηρεῖ: «cette expression était comprise par la plus grande partie de l'armée de Vladislav composée de Slaves, c'est à dire de macédoniens et non de bulgares». Οἱ χονδροκέφαλοι Βούλγαροι τοῦ Ἀσπαρούχ, λοιπὸν, ἀπὸ τοῦ 680 ἀκόμη καὶ τὸ 1017 δὲν εἶχον μάθει ἀκόμη σλαβικά! Εἶναι ἀκαταμάχητος ἡ ἐπιθυμία τοῦ συγγραφέως νὰ παρουσιάσῃ ὅλον τὸν στρατὸν τοῦ Σαμουήλ ὡς Σλάβους ἐκ τῆς Σερβικῆς Μακεδονίας. Ἡ ἱστορία ὁμοῦς δὲν χαρίζεται οὐδὲν εἰς οὐδέν.

γ) Διὰ τὸν τρόπον τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωάννου Βλαδισλάβου πολιορκούντος τὸ Δυρράχιον ὁ συγγραφεὺς, ἐνῶ εἶπε: «...il fut tué dans des circonstances inexplicées» καὶ παρέθεσε κατόπιν τὰς διαφόρους ἐκδοχὰς τῶν πηγῶν καὶ τῶν θρύλων (σ. 101), εἰς τὴν σ. 102 υἱοθετεῖ τὰρα ἀπροόπτως καὶ κατηγορηματικῶς τὴν πληροφορίαν, ὅτι ὁ Ἰωάννης Βλαδισλάβος ἐφονεύθη εἰς μονομαχίαν ὑπὸ τοῦ βυζαντινοῦ στρατηγοῦ πατρικίου Νικήτα Πηγονίτου («...à la nouvelle que le patrice Nikita Pogonite avait abattu personnellement Jean Vladislav, Basile κτλ...»).

Ἀφηγούμενος κατόπιν εἰς τὰς σελ. 103-106 τὰς παραδόσεις τῶν διαφόρων φουριῶν εἰς τὸν Βασιλείον Β' ὑπὸ τῶν Βουλγάρων διοικητῶν τῶν κατὰ τὰ ἔτη 1016-1019 ὁ σ. οὐδόλως ἀναφέρει ἐνταῦθα τὴν παράδοσιν τοῦ Σιρμίου, ἐνῶ διὰ μακρῶν ἀφηγεῖται τὴν ἱστορίαν τῆς παρασπόνδου τυφλώσεως τοῦ Ἰβάζη ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Εὐσταθίου Δαφνομήλη, ὡς διέσωσεν αὐτὴν ἐκ προφορικῶν βουλγαρικῶν θρύλων ὁ Σκυλίτζης-Κεδρηνός (Σκυλίτζης)-Κεδρην., Βόνν. σ.469). Ἡ ἱστορία τοῦ Ἰβάζη-Δαφνομήλη κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ φουριῶν Προνίστα καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Σέρμωνος-Διογένη κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Σιρμίου (Σκυλίτζης-Κεδρην., Βόνν. σ.476) φαίνονται ἐκ τῶν πολλῶν κοινῶν σημειῶν αὐτῶν ὅτι εἶναι

«παραλλαγαί» (doublettes) λαϊκού προφορικού θρύλου εκ των βουλγαρικών κύκλων, διακοιολογούντων τὸ ἄδοξον τέλος τῶν Βουλγάρων διοικητῶν φρουρῶν. Εἶναι δὲ γνωστὸν, ὅτι καὶ ἐκ τῆς προφορικῆς παραδόσεως ἠντλησε κατ' ἴδιαν ὁμολογίαν ὁ Σκυλίτζης. (Σκυλίτζης-Κεδρηνός, Βόνν. σ. 5/6-Πρβλ. G. Moravcsik, Byzantinoturcica, 2a εκδ., Βερολίνον 1958, σ. 336/7). Περί αὐτῶν βλέπε περισσότερα εἰς Γ. Ι. Θεοχαρίδου, 'Ἡ ἅγια ἐκκλησία ἢ ἐν τῷ Σταδίῳ; Νεαὶ ἀπόψεις ἐπὶ παλαιοῦ προβλήματος. Μελετήματα στὴ Μνήμη Βασιλείου Λαοῦρδα. Θεσσαλονίκη 1975, σ. 203-239, ἰδίᾳ σ. 234.

II. Εἰς τὴν ἐπάνοδον τῆς Μακεδονίας ὑπὸ ἑλληνικὴν κυριαρχίαν ἐξιστοροῦνται: α) 'Ἡ θριαμβευτικὴ εἰσοδος τοῦ Βασιλείου Β' εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (σ. 106-108) καὶ β) ἡ ὀργανώσις τῆς βυζαντινῆς Μακεδονίας (σ. 108-111).

α) Τὰ γεγονότα εἶναι βεβαίως ἐκ τοῦ Σκυλίτζη-Κεδρηνοῦ γνωστά: 'Ἡ διάλυσις τῆς συνωμοσίας τοῦ Ἐλεμάγος καὶ τῶν συνεργατῶν του ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Θεσσαλονικῆς Κωνσταντίνου Διογένη, ἡ πορεία τοῦ Βασιλείου Β' ἐκ Δεαβόλεως διὰ Καστοριῆς πρὸς Ἀθήνας με ἐπίσκεψιν καθ' ὁδὸν τοῦ πεδίου τῆς μάχης τοῦ Σπερχεῖου τοῦ 996, τὸ προσκύνημά του εἰς τὸν ναὸν τῆς Παρθένου εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἡ ἐπάνοδος του διὰ Θεσσαλονικῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἡ θριαμβευτικὴ εἰσοδὸς του εἰς αὐτήν. Ἀπορίαν ὁμοῦ γεννᾷ ἡ φράσις τοῦ συγγραφέως (σ. 106): «Velemag, gouverneur de Belgrad (Berat d'Albanie)...». Πότε τὸ Βεράτιον τῆς Ἀλβανίας ἐλέγετο Βελιγράδιον; Ἡ ρωμαϊκὴ Σιγγιδῶν (Singidunum) εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία ἐλέγετο ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν Βελέγραδα καὶ ὄχι τὸ Βεράτιον τῆς Ἀλβανίας, ἂν δὲν ἀπατώμεθα.

β) 'Ἡ ὀργανώσις τῆς βυζαντινῆς Μακεδονίας ὑπὸ τοῦ Βασιλείου Β' μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου δὲν μᾶς εἶναι βεβαίως γνωστὴ εἰς τὰς λεπτομερείας. Οἱ ἱστορικοὶ δέχονται τέσσαρας μεγάλας διοικητικὰς περιοχάς, ὀνομασθεῖσας «Κατεπανίκαι» (Katerpanai) καὶ ἔπειτα Δουκάτα, εἰς τὰς ὁποίας διηρέθη ἡ ἀνακτηθεῖσα ἐπικράτεια τοῦ Σαμουήλ: 1. Βουλγαρία με ἔδραν τὰ Σκόπια, 2. Δαλματία με ἔδραν τὸ Δυρράχιον, 3. Σιρμία (Σαβος-Δούναβις) με ἔδραν τὸ Σίρμιον, καὶ 4. Παρίστριον ἢ Παραδούναβον με ἔδραν τὴν Σιλίστριαν (Δορίστολον). Ὅλαι αἱ ἄλλαι περιοχαὶ εἰς τὴν σημερινὴν Γιουγκοσλαβίαν (Διόκλεια, Ζαχλουμία, Ρασκία, Βοσνία, Κροατία) ἀπετέλεσαν Ἀρχοντείας ὑπὸ ἐντοπίους ὑποτελεῖς ἄρχοντας. Βλ. G. Ostrogorsky, Geschichte (1952), σ. 250. Μόνον ὁ Στ. Π. Κυριακίδης, Βυζαντιναὶ Μελέται IV: Τὸ Βολερόν. Θεσσαλονικὴ 1937-39, σ. 416 καὶ σχετικὸς χάρτης εἰς τὸ τέλος, ἐδέχθη μεγάλον ἀριθμὸν θεμάτων ἰδρυθέντων ὑπὸ τοῦ Βασιλείου Β' καὶ διὰ τοῦτο ψέγεται ὑπὸ τοῦ G. Ostrogorsky, Geschichte (1952), σ. 249, σημ. 2 (εἰς σ. 250) με τὴν παρατήρησιν, ὅτι, ὅπου ἀναφέρεται ἐγκατάστασις στρατηγοῦ διοικητοῦ πόλεως, δὲν σημαίνει τοῦτο ὅτι ἡ πόλις αὐτὴ ἀπέτελεσεν ἔδραν Ἰεράτου, ὡς πιστεῖται ὁ Στ. Π. Κυριακίδης.

Γνωρίζει βεβαίως ὁ συγγραφεὺς μᾶς ταῦτα, ὡς δεικνύουν αἱ σημ. 452 καὶ 453 (σ. 188) αὐτοῦ, ἀλλὰ ὁ ἴδιος μᾶς λέγει ἄλλοπρὸς ἄλλα πράγματα. Οὕτω εἰς τὴν σ. 110 λέγει: «Au début les thèmes les plus étendus furent Skorje, gouvernée par un stratège-autokrator devenu catépan et qui, plus tard, prit le titre de dux; Dratch où fut placé un stratège, puis un catépan et un dux et Thessalonique qui fut dirigée par un catépan, un dux, puis un César. D'autres thèmes, moins étendus (σημ. 450, σ. 188: Ochrida, Pélagonie, Prespa, Castoria, Vardar, Stroumitza et Sérres), eurent à leur tête des archontes ou des stratèges». Δέχεται λοιπὸν τρία μέγλα θέματα: Βουλγαρίας (Σκόπια), Δαλματίας (Δυρράχιον), καὶ Θεσσαλονικῆς (Θεσσαλονίκη), λησμονῶν τὸ θέμα Σιρμίας (Σίρμιον) καὶ τὸ Παρίστριον ἢ Παραδούναβον (Σιλίτρια), καὶ ἔπειτ' ἄλλα μικρότερα, τὰ ὁποία πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ὡς εὐρισκόμενα ἐκτὸς τῶν μεγάλων. Εἰς τὴν σ. 111 ὁμοῦ λέγει: «...il n'y eut sans doute que trois thèmes: La Bulgarie, le Paristrion et la région Save-Danube (δηλ. τὸ θέμα Σιρμίας). Τώρα δέχεται πάλιν τρία,

ἀλλὰ διαφορετικά, λησμονῶν τὸ βέβαιον Θέμα Δαλματίας (Δυρράχιον). Τί νὰ σκεφθῆ ὁ ἀναγνώστης;

Ἡμεῖς ἠμποροῦμε μόνον ἐνταῦθα νὰ ὑπενθυμίσωμεν εἰς τὸν ἀναγνώστην ὅτι αὐτὴν τὴν ἐποχὴν δύο ἢ τρία Θέματα ἠμποροῦσαν νὰ συνενωθοῦν μονιμῶς ἢ προσωρινῶς εἰς μεγαλύτεραν διοικητικὴν ἐνότητα, ὀνομαζομένην «Κατεπανίκιον» (Katerpanat), τὸ ὁποῖον ἐτέλει ὑπὸ ἄρχοντα ἀνώτερον τοῦ στρατηγοῦ, ὀνομαζόμενον Κατεπάνω ἢ Δούκα. Βλ. Σ τ. Π. Κυριακίδου, Βυζαντινὰ Μελέτα V: Σύμμεικτα. Θεσσαλονίκη 1937-39, σ. 536 κ.έ.: Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς ἐξελέξεως τῆς θεματικῆς διαιρέσεως τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν ὀνομάτων τῶν θεματικῶν ἀρχόντων. Περί τῆς λέξεως «Κατεπάνω» βλ. καὶ Α. Ν. Jan n a r i s, Κατεπάνω-Capitano-Captain εἰς Β.Ζ. 10(1901) 204-Τ. W a s i l i e w s k i, Les titres de duc, de catépan et de pronocètes dans l'empire byzantin du IXe jusqu'au XIIe siècles. Actes du XIIe Congrès Internat. d'Études Byzant. II, Beograd 1964, σ. 233-239.

Ὅπως αἱ τέσσαρες βεβαιωμένα μεγάλα διοικητικὰ περιφέρειαι, εἰς τὰς ὁποίας διηρέθη ἡ ἐπικράτεια τοῦ Σαμουὴλ ὑπὸ τοῦ Βασιλείου Β' μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου: Βουλγαρία (Σκόπια), Παρίστριον (Σιλίστρια), Δαλματία (Δυρράχιον) καὶ Σιρμία (Σίρμιον), περιλαμβάνον ὡς «Κατεπανίκια» κατὰ τὰ ἀνωτέρω περισσότερα τοῦ ἐνὸς Θέματα, δικαιουμένης οὕτως ἐν μέρει τῆς ἀπόψεως τοῦ Στ. Π. Κυριακίδου περὶ περισσotέρων Θεμάτων, ἀλλὰ αἱ πηγαὶ δὲν ἐπιτρέπουν νὰ γνωρίζωμεν οὔτε ἀκριβῶς ποῖα ἦσαν τὰ Θέματα ταῦτα οὔτε ἀκριβῶς πότε ἰδρῦθησαν ἢ συννώθησαν μεταξύ των.

III. Ὁ θρύλος τῆς Κοσσάρας καὶ τοῦ Βλαδιμήρ, τῆς ὑπανδρευθείσης ἐκ σφοδρῶ ἐρωτος τὸν αἰχμάλωτον πρίγκιπα τῆς Διοκλείας Ἰωάννην Βλαδιμήρ κόρησ τοῦ Σαμουὴλ καὶ τὸν ἀτίμως δολοφονηθέντος ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Βλαδισλάβου Βλαδιμήρ, ὁ διασωθὴς μετὰ πολλῶν ἄλλων μυθιστορηματικῶν διηγήσεων (ὡς π.χ τῆς διηγήσεως περὶ τῆς Μιροσλάβας, τῆς δευτέρας κόρης τοῦ Σαμουὴλ, τῆς ὑπανδρευθείσης καθ' ὅμοιον τρόπον ἀργότερον ἐκ σφοδροῦ ἐρωτος τὸν ἐξῶθι τῆς Θεσσαλονικῆς αἰχμαλωτισθέντα υἱὸν τοῦ παγιδευθέντος διοικητοῦ τῆς Γρηγορίου Ταρωνίτου Ἀσῶτ) εἰς τὰ λατινιστὰ γραφέντα Χρονικὰ (Annales) τοῦ ἀγνώστου ἄλλοθεν Ἰερέως τῆς Διοκλείας, τοῦ ζήσαντος καὶ συγγράψαντος περὶ τὰ μέσα τοῦ 12ου αἰῶνος εἰς τὸ Μπάρι τῆς Ἰταλίας, ἐκτίθεται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως (σ. 111-113) κατ' ἀφηγηματικὸν τρόπον, παρ' ὅλον ὅτι ὁ ὑπότιτλος τοῦ σχετικοῦ κεφαλαίου «Γεγονότα καὶ Παραδόσεις» ὑπέσχετο κάποιαν ἐρευνητικὴν διάκρισιν μεταξύ τῶν δύο τούτων. Οὐδὲν τοιοῦτον βεβαίως συμβαίνει εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ κεφαλαίου. Τοῦναντίον, ἐνὸ ὅ σ. εἰς τὴν σημ. 455 (σ. 189), παραθέτων τὴν γνώμην σοβαρῶν ἱστορικῶν (Novakovitch, Jiretschek κ.ά.), μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Ἰερεὺς τῆς Διοκλείας (τοῦ ὁποίου ὁ σ. δὲν γνωρίζει τὴν νεώτεραν ἔκδοσιν ὑπὸ Α. Mošin, 1950, βλ. σημ. 455) δὲν θεωρεῖται σοβαρὰ ἱστορικὴ πηγή, ὁ ἴδιος λέγει (σ. 111): «On peut considérer que le récit du pape de Dioclée ne se rapporte pas à une légende, mais à un fait historique». Ἰδοὺ δὲ ἡ ἐπιστημονικὴ ὑποστήριξις τῆς γνώμης του αὐτῆς: Σημ. 459 (σ. 189): «Le style du pape de Dioclée est plein d'élan; il défend la liberté et l'indépendance de son pays; il fait l'éloge de la bravoure et dédaigne la mésestante et les intrigues». Οὕτω κρίνεται ἡ ἀξία μᾶς ἱστορικῆς πηγῆς. Ἰδοὺ τώρα καὶ ἓνα ἐπίτευγμα ἐπιχειρηματολογίας τοῦ συγγραφέως. Λέγει ὁ συγγραφεὺς, σ. 113: «La légende de Vladimir et de Cossara ne s'établit, au cours siècles, qu'après la publication des annales du pape de Dioclée; elle se propagea sur tout le territoire de la péninsule où elle est restée vivante». Ἦτο λοιπὸν ἀγνώστος ἀκόμη ὁ θρύλος περὶ τῆς Κοσσάρας καὶ τοῦ Βλαδιμήρ πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τῶν Χρονικῶν τοῦ Ἰερέως τῆς Διοκλείας κατὰ τὸ 2ον ἡμῶν τοῦ 12ου αἰῶνος. Ἐν τούτοις ὁ σ. ἐπιφέρει αὐτόθι: «Le récit du pape de Dioclée est exact; tous les renseignements sont confirmés par Skylitzès et par Yahija». Ὁ Σκυλιτζῆς ὁμοίως καὶ ὁ Yahija ἐξῆσαν καὶ ἔγραψαν κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα (ὁ Yahija ἀπέθανε τὸ 1066), ἐ-

κατὸν καὶ πλέον ἔτη λοιπὸν πρὸ τοῦ Ἱερῶς τῆς Διοκλείας. Πῶς λοιπὸν ἡμπορεῖ νὰ λεχθῆ λογικῶς ὅτι οἱ προγενέστεροι ἐπιβεβαιώνουν τὰς πληροφορίας τοῦ μεταγενεστέρου;

IV. Τὸ κεφάλαιον περὶ τῆς αὐτονομίας καὶ αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ὀχρίδος περιέχει: α) τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ὀχρίδος μέχρι τοῦ 1020 (σ. 114-116) καὶ β) τὴν αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίαν τῆς Ὀχρίδος μετὰ τὸ 1020 (σ. 116-119).

α) Διὰ ποῖον λόγον ὁ σ. ἀναφέρει κατ' ἀρχὰς τὴν ὕπό τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α' διὰ τῆς Νεαρᾶς XI τοῦ 535 ἰδρυθεῖσαν Πρώτην Ἰουστινιανὴν (Justiniana prima) (καὶ ὄχι τὸ 545, ὡς λέγει ὁ σ. εἰς σ. 114) δὲν εἶναι σαφές, ἀφοῦ αὐτὴ ἐξηφανίσθη μετὰ τὰς ἀβαρο-σλαβικὰς ἐπιδρομὰς τοῦ βου αἰῶνος καί, ὡς λέγει ὁ ἴδιος ὁ σ., σημ. 469 (σ. 192): «L'existence de la fondation de 545 (γρ. 535) était oubliée au Xe siècle; aucune lien ne rattache les églises (Πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ Ὀχρίδος) sinon que la seconde occupa le territoire de la première après 1019» καὶ ἀφοῦ δὲν συζητῆται τὴν μεταγενεστέραν προσθήκην εἰς τὸ κείμενον τοῦ Σκυλιτζῆ: «...πληροφορηθεὶς (ὁ Βασίλειος Β') ἀπὸ τῶν διατάξεων Ἰουστινιανοῦ τοῦ βασιλέως αὐτῆν (τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ὀχρίδος) εἶναι τὴν Πρώτην Ἰουστινιανήν. Βλ. Β. Ροκίτζ, Zusätze in der Handschrift des Johannes Skylitzes, Codex Vindobonnensis Hist. Gr. LXXIV. München 1906, σ. 35, Νο 37. Τί ἐχρηιάζετο λοιπὸν ἡ μνεία τῆς; Ἰσως διὰ νὰ κάμῃ ὁ σ. τὰ ἐξῆς λάθη: 1) Τοῦ ἔτους 545 δὲν εἶναι ἡ Νεαρά XI, ἀλλ' ἡ Νεαρά 131 «Περὶ ἐκκλησιαστικῶν κανόνων καὶ προνομίῶν», ἡ ὁποία εἰς τὸν Τίτλον 3 αὐτῆς ἀσχολεῖται ἀκόμη μετὰ τὸν ἐπίσκοπον τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς, ἐνῶ ἡ Justiniana prima ἰδρῦθη διὰ τῆς Νεαρᾶς XI τοῦ 535. Βλ. Justiniani novellae. Ἐκδ. R. S c h o e l l - G. K r o l l, Berolini 1954. Nov. XI, σ. 94. Βλ. καὶ Β. G r a n i ć, Die Gründung des autokephalen Erzbistums von Justiniana prima durch Kaiser Justinian I im Jahre 535 n. Chr. «Byzantion» 2(1925) 123-140. 2) Ἡ Justiniana prima δὲν ἰδρῦθη «à Skopje ou dans une localité située au nord de cette ville» (σ. 114), localité πλησιόχωρον λοιπὸν, ὡς ἐπιστεύετο πρὸ 40 ἔτων (J. Zeiller, N. Vulić καὶ ὁ συγγραφεὺς μας), ἀλλὰ εἰς τὸ Čaričin Grad, 40 χιλιόμετρα νοτιῶς τοῦ Nish. Βλ. D. M a n o - Z i s s i εἰς «Starinar» 1,14 (1939) 3 κ.έ., 11, 3/4(1955) 12 κ.έ., 5/6 (1957) 155 κ.έ. - V. P e t k o v i ć, Les fouilles de Tsaritchin Grad, «Cahiers Archéologiques» 3(1948) 38-48. - W. S w o b o d a, Prima Justiniana, slownik star. slowianskich» 4(1972) 349-50. 3) Εἰς τὴν σημ. 468 (σ. 191) ὁ σ. λέγει τὸ ἐξῆς ἐκκρηκτικόν: «Justiniana Prima, rapporte l'historien l a t i n Procope, était une grande cité...». Ὁ Προκόπιος, λοιπὸν, ἦτο λ α τ ῖ ν ο ς ἱστορικός! Περιέργως πληροφορία! Καὶ ἡ ἐργασία τοῦ σ. ἐγένετο δεκτὴ ὡς διδακτορικὴ διατριβή! Περιέργων γεγονός! 4) Εἰς τὴν σημ. 469 (σ. 192) ὁ Ἀλέξιος Β' ὁ Κομνηνὸς βασιλεύει 1122-1142, ἐνῶ ἐβασίλευσε 1180-1183. Ἀλλ' ἄς προχωρήσωμεν εἰς τὰ περαιτέρω τοῦ συγγραφέως.

Περὶ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Πατριαρχείου Ὀχρίδος καὶ περὶ τῶν πραγματικῶν ἢ καὶ τεχνητῶν προβλημάτων αὐτοῦ, π.χ. ἐὰν τοῦτο ἀπετέλει ἢ ὄχι συνέναντον τοῦ βουλγαρικοῦ Πατριαρχείου τῆς ἐποχῆς τοῦ Συμεῶν καὶ τοῦ Πέτρου, ποῖοι ἦσαν οἱ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σαμουὴλ πατριάρχα αὐτοῦ κ.ο.κ. ὑπάρχει, ὡς γνωστόν, μεγάλη, σλαβικὴ πρὸ παντός, βιβλιογραφία. Παλαιότερον εἶχεν ὑποστηριχθῆ ἡ θέσις, ὅτι τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Ὀχρίδος ἦτο νέον καὶ μὴ ἔχον σχέσιν πρὸς τὸ παλαιὸν τῆς Πρεσλάβας: S t. N o v a k o v i t c h, L'archevêché d'Ochrida au début du XIe siècle, Belgrade 1980 (σερβοκρατ.).—B. P r o k i t c h, Le premier archevêque d'Ochrida, Belgrade 1911(σερβοκρατ.).—T ο ὕ α ὐ τ ο ὕ, Formation du patriarchat d'Ochrida, Belgrade 1912 (σερβοκρατ.). Εἰς νεωτέρους χρόνους ὑποστηρίζεται ἡ θέσις, ὅτι τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Ὀχρίδος ἀπέτελει συνέχειαν τοῦ παλαιότερου ἐκείνου τῆς Πρεσλάβας ἐπὶ Συμεῶν καὶ Πέτρου: J. S n e g a r o v, Histoire de l'archevêché d'Ochrida depuis sa fondation jusqu'à l'arrivée des turcs dans les Balkans, Sofia 1942 (βουλγαριστ.).

Ὁ συγγραφεὺς μας ἐκθέτει (σ. 115/6) τὰς ἀπόψεις τοῦ Ροκίτζι πρῶτον καὶ τοῦ Snega-

γον κατόπιν, την σερβικήν δηλονότι και την βουλγαρικήν άποψιν, φαίνεται όμως ότι ο Ιδιος λαμβάνει θέσιν ύπέρ της πρώτης (σ. 114).

Έπ' αυτών θά ήμπορούσε κανείς νά παρατηρήση ίσως τά έξής: Τό Βυζάντιον διαρκούντος του πολέμου μέ τόν Σαμουήλ δέν ήμπορούσε βεβαίως νά άναγνωρίση τό Πατριαρχείον αυτού της Όχρίδος, τό Πατριαρχείον του έχθρου. Τούτο όμως δέν σημαίνει ότι τό Πατριαρχείον της Όχρίδος ήσαν άσυνέχαιον τό Πατριαρχείον της Πρεσλάβας του Συμεών και του Πέτρου, άφοδ όλος ό κρατικός διοικητικός μηχανισμός του Κράτους του Σαμουήλ άπέτέλει συνέχαιον του κρατικού διοικητικού μηχανισμού του Κράτους του Συμεών και του Πέτρου και ό Σαμουήλ έπιτοφόρει έαυτον βασιλέα τών Βουλγάρων. Είς άναγνώρισιν της συνεχίας αυτής προφανώς ό Βασίλειος Β΄ μετά τόν πόλεμον δέν άνέστησε τό παλαιόν Πατριαρχείον της Πρεσλάβας, άλλ΄ άνεκήρυξε την Άρχιεπισκοπήν Όχρίδος αυτοκέφαλον και ύπήγαγεν εις αυτήν όχι μόνον τās επισκοπās του Σαμουήλ, άλλά και τās παλαιάς του Συμεών και του Πέτρου, ύποβιβάσας μόνον διά λόγους πολιτικής σκοπιμότητας τό Πατριαρχείον της Όχρίδος εις Άρχιεπισκοπήν. Άνκαι σήμεραν ύποστηρίζεται ότι ουτε εις την Πρεσλάβαν ουτε εις την Όχριδα έπρόκειτο περί Πατριαρχείου, άλλά περί Άρχιεπισκοπής αυτοκαλουμένης Πατριαρχείον άνευ ουδεμιās άναγνωρίσεως τούτου ύπό της Άνατολής ή της Δύσεως. Βλ. 'Ιω. Χ ρ. Τ α ρ ν α ν ι δ η, 'Η διαμόρφωσις του αυτοκέφαλου της Βουλγαρικής Έκκλησίας (864-1235). Θεσσαλονίκη 1976, σ. 94 κ.έ., ιδία σ. 107. Τό αυτοκέφαλον της Άρχιεπισκοπής έξυπηρετεί την πολιτικήν σκοπιμότητα, νά μήν ύπάγεται αυτή εις τό Πατριαρχείον Κωνσταντινουπόλεως, όπως τό παλαιόν Πατριαρχείον της Πρεσλάβας, άλλά νά έξαρτάται άπό την βούλησιν του Αυτοκράτορος, ό όποιος διώριζε τόν αρχιεπισκοπών της. (Βλ. περί τούτου G. Ostrogorsky, Geschichte, 1952, σ. 249, σημ. 1 μέ παραπομπήν εις τό άπρόσιτον εις ήμās Jugosl. Ist. Casopis I, 1935, σ. 516 κ.έ.). Μέ τό άριστούργημα αυτό αυτοκρατορικής πολιτικής ό Βασίλειος Β΄ 1) διετρήει τόν έλεγχον έπί τών εκκλησιών τών νοτιοσλαβικών λαών, 2) άπέφυγε τήν διεύρυνσιν της ήδη ύπερβολικής εκτάσεως της δικαιοδοσίας του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, και 3) έτόνιζε τά προνόμια του νέου εκκλησιαστικού κέντρου της Όχρίδος, θρησκευτικού κέντρου του σλαβικού κόσμου, ως ήτο άλλοτε τό Πατριαρχείον της Πρεσλάβας. Όλα δεικνύουν λοιπόν ότι και ό Βασίλειος Β΄ ήσθάνετο τό Πατριαρχείον της Όχρίδος ως συνέχαιον του Πατριαρχείου της Πρεσλάβας.

β) Διά την αυτοκέφαλον Έκκλησίαν της Όχρίδος μετά τό 1020: 1) Δέν γνωρίζομεν, εάν χρησιμεύει εις τίποτε ό παραλληλισμός μεταξύ της αυτοκέφαλου Έκκλησίας της Κύπρου και της αυτοκέφαλου Έκκλησίας της Όχρίδος, τόν όποιον κάμνει ό Νεϊλος Δοξαπατρής εις την Notitia Episcopatum αυτού του 1143 (J. Ivanov, Bulgarski starini iz Makedonija, 2a εκδ., Sofia 1931, σ. 562-564) και τόν όποιον άναφέρει άδικαιολογητως ό σ. εις την σ.116, παραπέμπων μάλιστα άναίτιως (εις την σημ. 485 της σ. 194) εις την εργασία του V. L a u r e n t, L'oeuvre géographique du moine Sicilien Nil Dohapatris, EO 36 (1937), παρά εις τό νά κατοχυρώσιν τό κύρος της Άρχιεπισκοπής Όχρίδος, όπερ μάς πείθει, άντιθέτως πρός τόν σ., ότι αυτή παρέμεινε σταθερά και έπί Σαμουήλ και μετ' αυτών. (Zbatarski, Istoria II, σ. 23-26). 2) Όταν «Les historiens ne s'accordent pas sur les nomes des différents titulaires du siège archiepiscopal ou patriarcal d'Ochrida a l'époque de l'Empire Macédonien» (σ. 117), ό κατάλογος τών έξη φερομένων ως τιτλούχων της Άρχιεπισκοπής και αί γενικαί πληροφορία περί του προσώπου των, τās όποιās δίδει ό σ. εις την σ. 117 και εις τās σχετικές σημειώσεις άριθμ. 487-496 (σ. 194-195), πέραν του άμφιβόλου πληροφοριακού των χαρακτήρος, ουδεμίαν κριτικήν προσπάθειαν του σ. μαρτυρούν και ουδέν εις προώθησιν της έπιστήμης διδάσκουν. 3) Στερεώτερον είναι τό έδαφος προκειμένου περί τών επισκοπών, τās όποιās ύπήγαγεν ό Βασίλειος Β΄ εις την Άρχιεπισκοπήν Όχρίδος διά τών τριών γνω-

στών χρυσοβούλλων του τῶν ἐτῶν 1019-1020, ὅσον καὶ ἂν τὰ χρυσοβούλλα αὐτὰ δὲν διεσώθησαν εἰς τὸ πρῶτότυπον, ἀλλ' ἐξ ἀντιγράφου εἰς τὸν χρυσοβούλλον λόγον τοῦ ἔτους 1272 τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαῆλ Η' Παλαιολόγου, ἐκδοθέντα διὰ τὴν αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν τῆς Ὀχρίδος, μετὰ 250 δηλαδὴ περίπου ἔτη, καὶ παρὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ συγγραφέως, ὅτι «Un tel retard laisse à penser à quelques historiens que les textes ne seraient pas authentiques» (σ. 118), χωρὶς βεβαίως νὰ ἀναφέρῃ τὸν κύριον ἀμφισβητητὴν τῆς γνησιότητος τούτων R. Ljubinković, Tradicije prime Justinijane u titulaturi Ohridskih arhiepiskopa. «Starina» nov. ser. XVII (1966) 61-75, οὐδὲ τὴν Ἀνακοίνωσιν τοῦ St. A. Petroliak εἰς τὸ 12ον Διεθνὲς Συνέδριον Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ὁξφόρδη 1966. Ἀσχέτως ἂν τὰ ἐπιχειρήματα αὐτὸν δὲν εἶναι παρὰ ἀπλάϊ ὑποθέσεις. Περὶ τοῦ ὄλου θέματος βλέπε εἰς Ἰω. Χρ. Ταρνανίδη, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 94: Ἡ Ἰδρυσις τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος καὶ ἡ κανονικὴ θέσις αὐτῆς ἐπὶ Σαμουὴλ καὶ ἐπὶ Βασιλείου Β' Βουλγαροκτόνου. Τὴν γνησιότητά των δὲν ἀμφισβητοῦν αἱ ἐκδόσεις τῶν κειμένων αὐτῶν: Μερικὴ ἐκδοσις: Γ. Α. Ράλλη-Μ. Π. Π. ο. τ. λ. η, Σύνταγμα τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων, τόμ. I-VI, Ἀθήναι 1852-1859, τόμ. V, σ. 266-269-I. καὶ Π. Ζέπ. ο. υ, Jus Graecoromanum, τόμ. I, Ἀθήναι 1931, σ. 272-273. (Παλαιότερον εἰς Zachariae von Lingenthal, Jus Graeco-Romanum, τόμ. I VII, Leipzig 1856-1894, τόμ. III, σ. 319, ὄχι, ὡς ὁ σ. 1892, εἰς σ. 209). Ὀλικὴ ἐκδοσις: V. N. Benešević, Opisane grčkih rukopisej Monast. Sv. Ekateriny na Sinaje (= Περιγραφὴ ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς Μονῆς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σινᾶ), Catalogus cod. manuscr. gr. in Mon. St. Catherinae in monte Sina, τόμ. 1, 3, 1, Πετρούπολις 1911, σ. 542-554. Πρβλ. καὶ Fr. Dölger, Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches, Teil I (565-1025), München-Berlin 1924, σ. 140, ἀριθμ. 806, 807, 808. Πρβλ. καὶ B. Granić, Kirchenrechtliche Glossen zu den von Kaiser Basileios II. dem autokreren Erzbisium von Achrida verliehenen Privilegien, «Byzantion» 12 (1937) 215 κ.ε. Αἱ περὶ τούτων γνώσεις τοῦ σ. εἶναι ἐσφαλμέναι, ὡς π.χ. ἡ ἐκδοσις τῶν Ράλλη-Ποτλῆ τοῦ 1864 (βλ. σ. 118), ἢ ἑλληνεῖς, π.χ. ἡ ἐκδοσις τοῦ Benešević δὲν ἀναφέρεται (βλ. σημ. 500 εἰς σ. 196). Ἐπίσης δὲν εἶναι ὀρθὸν τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ σ. εἰς τὴν σ. 119: «La juridiction de l'église d'Ochrida recouvrait alors l'étendue totale des thèmes disposait Byzance dans la péninsule balkanique». Οὕτως ἡ δικαιοδοσία τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως περιορίζετο, κατὰ τὸν συγγραφεῖα, μόνον εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τινὰς νήσους. Ἀνάξιον καὶ συζητήσεως!

Εἰς τὸ τέλος τῆς ἐργασίας ὁ σ. προσκολλᾷ ἓνα κεφάλαιον μὲ τὸν τίτλον «Grecs, Slaves, Bulgares» (σ. 120-124), εἰς τὸ ὁποῖον ἀποκαλύπτει, πέραν τῆς συνήθους εἰς αὐτὸν ἀγνοίας τῶν πραγμάτων, καὶ πολιτικὴν προκατάληψιν, προϋπόθεσιν ἀκατάλληλον διὰ καλλιέργειαν ἀληθοῦς ἐπιστήμης.

Ἄγνοιαν τῶν πραγμάτων μαρτυρεῖ λέγων εἰς τὴν σ. 120: «L'origine même du nom 'Macédoine' reste inconnue...peut-être l'étymologie se trouve-t-elle dans deux mots grecs qui signifiaient: 'haute terre'». Ποίᾳ λέξει ἐννοεῖ ἄραγε; Πιθανῶς «μακεδονικὴ χώρα». Ἡ χώρα ὅμως ὀνομάσθη ἐκ τοῦ ἐγκατασταθέντος εἰς αὐτὴν ἀρχαίου ἑλληνικοῦ δωρικοῦ φύλου καὶ ὄχι τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν δωρικὸν φύλον ἐκ τῆς χώρας. Ἡ Μακεδονία ὀνομάσθη ἐκ τοῦ φύλου τῶν Μακεδόνων καὶ ὄχι τὸ φύλον τῶν Μακεδόνων ἐκ τῆς Μακεδονίας. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι τὸ ἔθnikὸν ὄνομα Μακεδῶν προέρχεται ἀπὸ τὸ πανάρχαιον ἑλληνικὸν ἐπίθετον «μακεδνός», ἐπίθετον γνωστὸν εἰς τὸν Ὀμηρον (Ὀδ. Η', 106), ὁ ὅποτος ὀμιλεῖ περὶ τῆς «μακεδνῆς αἰγείροιο», περὶ τῆς «ὑψηλῆς λεύκης» δηλαδὴ, τοῦ γνωστοῦ δένδρου. Ἀπὸ τὴν ρίζαν τοῦ ἑλληνικοῦ οὐσιαστικοῦ «μάκος-μήκος» μὲ τὸ πρόσφραμα -δ- καὶ τὴν κατάληξιν -νος, ὅπως τὸ «πελι-δ-νός» καὶ πολλὰ ἄλλα, προέκυψε τὸ «μακε-δ-νός». Εἶναι λοιπὸν τὸ «μακεδνός» λέξις ἑλληνικὴ καὶ σημαίνει «μακρὸς-ὑψηλός». Συνεπῶς οἱ Μακεδ-

νοι ή Μακεδόνες διεκρίνοντο ως «άνδρες ύψηλοί», ως είναι κατά τό πλείστον οί όρεσίβιοι. Μήπως όμως ό σ. γνωρίζει, αλλά άποσιωπά ταυτα;

Τήν πολιτικήν προκατάληψίν του θά άφήσωμεν να άποκαλύψη ό ίδιος ό σ. λέγων ότι μετά τήν ρωμαϊκήν κατοχήν και τās βαρβαρικές επιδρομές: «La Macédoine passe sous la domination grecque, puis bulgare; elle retrouve enfin son identité, grâce aux efforts de Samuel qui parvint à créer un état sur les ruines de la Bulgarie» (σ.120). Ποίαν «identité» έπανέδρεν ή Μακεδονία; Τί ήτο αυτή πρό τής κατακτήσεώς της ύπό τών Ρωμαίων; Σλαβικόν μήπως κράτος; Και εις τήν σ.121/2 λέγεται: «les bulgares avaient ainsi imposé leur nom à la Macédoine où des nombreuses sclavinies étaient installées depuis le VIe siècle... le nom «bulgare» appliqué aux Slaves macédoniens était donc plus politique et étatique qu'historique et national. Les Slaves macédoniens dans l'empire de Samuel n'étaient pas plus bulgares que les grecs n'étaient romains». Ποίοι όμως ήσαν αυτοί οί «Slaves macédoniens dans l'empire de Samuel»; Αί έντός τής ιστορικής τουλάχιστον Μακεδονίας άνύπαρκτοι πλέον αυτήν τήν εποχήν, ως μαρτυρεί ό Καμενιάτης (Βόνν. σ.499, 17 κ.έ.), όλιγα «Σκλαβίνα» του 7ου αϊ-ώνος ή οί έκτός τής Μακεδονίας Κροάται του Stjepan Drzislav, Σέρβιοι τής Ρασκίας ή τής Διοκλείας του Βλαδιμήρ, τους όποίους έκτύπησεν ό φερόμενος ως άρχηγός σλαβικου κράτους Σαμουήλ; Και αυτόθι: «En se parant du titre d'empereur bulgare Samuel n'avait usurpé aucun droit royal bulgare, puisque la dynastie n'existait plus depuis 972... la décision de Samuel n'indique pas que ses sujets étaient des bulgares...l'église bulgare ne reconnut jamais Samuel comme monarque bulgare pas plus que l'église grecque ne reconnut la validité de son couronnement». Ταυτα δέν εξηγούν διατί ό ίδιος ό Σαμουήλ αυτοεπιτιλοφορείτο βασιλεύς τών Βουλγάρων και όχι τών Σλάβων. Και ποία βουλγαρική Έκκλησία να τών άναγνωρίσει, όταν τήν εποχήν του δέν ύπήρχε παρά μόνον τό ιδικόν του Πατριαρχεον τής Όχριδος;

Όπως άνιστόρητοι ίσχυρισμοί έδημιούργησαν ζήτημα, εις τό όποιον, ως λέγει ό σ. (σ.122): «Grecs, slaves et bulgares pouvaient prétendre chacun de leur côté l'ancien et en imposant à ses adversaires son propre idéal politique». Καθαρά όμολογία, ότι ή έργασία του σ. δέν κάμνει επιστήμην, αλλά πολιτικήν, και ποία είναι αυτή ή πολιτική.

Ίδου τώρα με τās λέξεις του συγγραφέως οί ίσχυρισμοί τών «adversaires», σ.122: «Pour les bulgares, la nation macédonienne n'a jamais existé depuis mille ans: Les slaves qui peuplaient alors la Macédoine, la Thrace et les territoires serbes avaient pris place à l'intérieur des frontières de l'empire tourano-bulgare; ils étaient à cette époque intimément amalgamés avec les conquérants des territoires byzantins; ils avaient formé un peuple unique, slave par la composition, bulgare par le nom. La dénomination «Macédoine» est un terme géographique et non ethnographique. Samuel avait conduit ses campagnes contre Byzance, jamais contre bulgares; il avait constitué l'empire bulgare occidental, prologant ainsi la tradition étatique bulgare».

Κατά τους μεν λοιπόν οί ύπήκοοι του Σαμουήλ ήσαν Σλάβοι τής Μακεδονίας ούδεμιαν έθνολογικήν σχέσηιν έχοντες με τους Βουλγάρους και καθως ονομάζονται Βούλγαροι. Κατά τους δε οί ύπήκοοι του Σαμουήλ ήσαν άφομοιωμένοι με τους άρχικούς Τουρανο-Βουλγάρους Σλάβοι και καθως ονομάζονται Βούλγαροι. Μόνον δια τ'Έλληνας δέν γίνεται λόγος. Που είναι οί Έλληνες κάτοικοι τής Μακεδονίας επί Σαμουήλ, οί ρωμαίοι βυζαντινοί ύπήκοοι;

Ή τελική θέσις του σ. είναι (σ.123) ότι τό Κράτος του Σαμουήλ: «...ne fut ni un nouvel état bulgare occidental, ni la prolongation de celui de Preslav, mais un état nouveau: l'état macédonien. Avec sa capitale à Prespa, puis à Ochrida, Samuel s'appuya sur une masse ethnique différente de celle de l'ancien Bulgarie». Κάποιαν ύποψίαν τής άληθείας φαίνεται να καταπολεμή ό σ. λέγων (σ.124): «Sans doute, de nombreux habitants de la Macédoine étaient-

ils d'origine et de nationalité diverses: (Μήπως ὑπῆρχον καὶ Ἕλληνες.); Tous cependant possédant en commun une seule et même langue, une écriture, une liturgie et une religion slaves).

Δυστυχῶς ἐπῆλθεν ἡ θλιβερά κατακλείς: «Ni les bulgares, malgré leur ordre et leur puissance, ni les slaves macédoniens qui avaient combattu si courageusement, ne furent en état de poursuivre l'oeuvre inachevée de Samuel. De nouveau l'hellénisation se repandait dans les Balkans». Πῶς ὁμως ἐγένετο ἐξελληνισμὸς χωρὶς Ἕλληνας;

Εἶναι φανερόν, ὅτι αἱ θέσεις τοῦ σ. συμπιπτόν με τοὺς ἐθνικοὺς σκοποὺς τοῦ Κράτους τῶν Σκοπίων, τῆς «Λαϊκῆς Δημοκρατίας τῆς Μακεδονίας», ὁμοσπόνδου κράτους τῆς Γιουγκοσλαβίας, τῆς ἰδρυθεῖσης εἰς τὰ Σκόπια τὴν 2 Αὐγούστου τοῦ 1944, Κράτους, τὸ ὅποιον:

ἔταξε στὸν ἐαυτὸ του καὶ διακήρυξε στὸν κόσμον, ὡς δικαίωση τῆς παρουσίας του, δνὸ σταθεροὺς ἐθνικοὺς σκοποὺς:

1. *Νὰ πείσῃ τὰ ἄλλα ἔθνη ὅτι οἱ κάτοικοι του, πού, ὡς σλαβόφωνος, τοὺς διεκδικοῦσαν ὡς τώρα γιὰ ὁμοθεῖες τους ἄλλοτε ἢ Βουλγαρία καὶ ἄλλοτε ἢ Σερβία, δὲν εἶναι οὔτε Βούλγαροι οὔτε Σέρβοι, ἀλλὰ ἓνας ἰδιαίτερος λαὸς, πού κατοικεῖ ἐδῶ καὶ τέσσαρις χιλιάδες χρόνια στὴ χώρα αὐτή, ὁμαίμος ἀνεχιστῆς τῆς ἐθνότητος τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων, ἐπομένως Μακεδόνας, καὶ τὸ κράτος τους τίποτε ἄλλο παρὰ Μακεδονία.*

2. *Νὰ πείσῃ τὰ ἄλλα ἔθνη ὅτι οἱ κάτοικοι του, ὡς Μακεδόνας, δικαιοῦνται νὰ θεωροῦν ἐθνικῆ τους κληρονομία ὁλόκληρη τὴ χώρα πού ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὀνομάζεται Μακεδονία, δηλαδὴ ὄχι μόνον τὸ μικρὸ σλαβόφωνο τμήμα τῆς Μακεδονίας τοῦ Πιρίν, πού ἀνήκει σήμερα στὴ Βουλγαρικῆ ἐπικράτεια, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐλληνικὴ Μακεδονία, τὴ «Μακεδονία τοῦ Αἰγαίου», ὅπως τὴν ὀνόμασαν.*

[Νικολάου Π. Ἀνδριώτη (καθηγητοῦ τῆς γλωσσολογίας τοῦ πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης), Τὸ ὁμόσπονδο κράτος τῶν Σκοπίων καὶ ἡ γῶσσα του, Θεσσαλονίκη 1960, σ. 6 (Εἰσαγωγή)].

Εἰς ταῦτα ἔχουν δοθῆ πολλαὶ ἀπαντήσεις ἀπὸ ἐπιστήμονας ἱστορικοὺς. Παραθέτομεν κατ' ἐπιλογὴν ἀπόσπασμα μιᾶς, ἀπὸ τὰς πλέον ἡπίας, τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Rutgers University τῆς Ἀμερικῆς (New Brunswick, N.Y.) Peter Charanís. Βιβλιοκρίτων τὴν Istotija na Makedonskiot narod, vol. I, Skorje 1969, τοῦ Ἐθνικοῦ Ἱστορικοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Σκοπίων, εἰς «Balkan Studies» 13, I (1972) 166-168, ὁ P. Charanis λέγει: *The assumption of the authors that the kingdom of Samuel was «macedonian» and not bulgarian in character has, of course, certainly in so far as one can judge from the sources, no basis in fact. The historian can understand, and even sympathize with, the desire of the slavs of yugoslav Macedonia to trace their roots as a distinct nation deep in to the distant past, but he cannot condone the artificial creation of any such root* (σ. 167/8).

Ταῦτα διὰ τοὺς ὁμολογημένους παρομοίους πολιτικοὺς σκοποὺς τῆς ἐργασίας. Αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ὁμως ἡ ἐργασία εἶναι ἐν γένει πρωτόλειον ἀρχαρίου ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, μὴ γνωρίζοντος καλῶς οὔτε τὴν ἕλην τῆς Ἱστορίας οὔτε τὴν ἐπιστημονικὴν μέθοδον ἐργασίας καὶ μὴ σεβομένου τὴν ἀντικειμενικότητα τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης. Εἰδικώτερον ὁ σ. τῆς δὲν γνωρίζει Ἕλληνικὰ καὶ λαμβάνει γῶσιν τῶν βυζαντινῶν πηγῶν ἐκ μεταφράσεων. Χρησιμοποιεῖ κατὰ τὸ πλεῖστον σλαβικὴν βιβλιογραφίαν, ἰδίως ὁμοϊδεατῶν του, καὶ πολὺ ὀλίγην εὐρωπαϊκὴν, συσσωρεύον οὕτω καὶ τὰ ἐσφαλμένα τῶν ἄλλων εἰς τὴν ἐργασίαν του καὶ ἀγνοῶν σημαντικὸν μέρος ὑπαρχούσης σχετικῆς διεθνoῦς βιβλιογραφίας. Αἱ παραπομπὰι τοῦ σπανίως τεκμηριῶνουν τοὺς ἰσχυρισμοὺς του, ἀλλ' ἀσχολοῦνται ἐνοχλητικῶς μὲ δευτερευούσας πληροφορίας, πολλακίς ἐσφαλμένας. Ὁ ἴδιος ἀντιφάσκει συχνὰ πρὸς ἑαυτὸν ἀκόμη καὶ ἐντὸς τῆς αὐτῆς σελίδος. Εἶναι προκατειλημμένος ἀπὸ πολιτικὰς σκοπιμότητας καὶ προσπαθεῖ μὲ διαστρεφάς τῆς ἀληθείας καὶ μὲ παραβάσεις τῶν κανόνων τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου ἐργασίας νὰ ὑποστηρίξῃ ὀρισμένας πολιτικὰς θέσεις.

Βεβαίως ἡ ἐργασία ἐγένετο διὰ τὴν ἀποκτηθῆ ὁ ἀκαδημαϊκὸς τίτλος τοῦ διδάκτορος τρίτου κύκλου. Ἐάν αὕτη φορτωμένη μὲ τόσα λάθη ἀγνοίας καὶ λάθη μεθόδου ἐγένετο δεκτὴ, τοῦτο ἀποτελεῖ εὐθύνην τοῦ κατὰ τεκμήριον περισσότερα γνωρίζοντος Εἰσηγητοῦ τῆς καὶ δὲν θὰ ἀπασχολεῖ τὴν βιβλιοκρισίαν, ἐὰν δὲν εἶχεν ἀποσταλῆ προκλητικῶς εἰς τὴν Διεύθυνσιν τοῦ ἀνά χειραῖς Περιοδικοῦ τῆς Ἑταιρείας.

Γ. Ι. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ

Dumbarton Oaks Bibliographies, Based on Byzantinische Zeitschrift.

Series I: Literature on Byzantine Art, 1892-1967.

Volume I: By Location. Part I: Africa, Asia, Europe (A-Ireland). Σελ. I-LXVIII + 518. Part II: Europe (Italy-Z), Indices, σελ. 1-499. Edited by Jelisaveta S. Allen. Published for the Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington, D.C. London 1973. (Mansell information/publishing limited—3 Bloomsbury Place, London WC 1A 2QA).

Volume II: By Categories. Edited by Jelisaveta Stanojevich Allen. Published for the Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, D.C. London Washington 1976. (Mansell information/publishing limited—3 Bloomsbury Place, London WC 1A 2QA), σελ. I-XXV + 586.

Ὅγκωδες (πλέον τῶν 1600 σελίδων πρὸς τὸ παρόν), κοπιῶδες (παρασκευάζεται ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν) καὶ λιαν ἐξυπηρετικὸν ἔργον (ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν εὐρίσκει τις τὴν ἐγρᾶφιν ἀπὸ τοῦ 1892 ἐπὶ ὀρισμένου θέματος βυζαντινῆς τέχνης), βασιζόμενον εἰς τὰς βιβλιογραφικὰς πληροφορίες τοῦ περιοδικοῦ Byzantinische Zeitschrift (III. Abteilung: Bibliographische Notizen und Mitteilungen) ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ τούτου (1892), καὶ συγκεντρῶνον τὰς πληροφορίες αὐτάς, ὅπως ἔχουν εἰς τὸ περιοδικὸν (τίτλος, γλῶσσα, κριτικὰ σχόλια τοῦ ἀρμοδίου συνεργάτου).

Ἐξεδόθη ἀπὸ τοῦ 1973-1976 ἡ ὡς ἄνω Πρώτη Σειρὰ (Series I: Literature on Byzantine Art, 1892-1967), περιέχουσα τὴν Βιβλιογραφίαν τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης εἰς τοὺς πρώτους 60 τόμους (τόμ. 1-60, 1892-1967) τῶν Βυζαντινῶν Χρονικῶν (Byzantinische Zeitschrift). Ἡ Πρώτη Σειρὰ αὕτη χρησιμοποιεῖ τὸ αὐτὸ ἕλικὸν (τόμ. 1-60) δύο φορές, εἰς δύο τόμους. Εἰς τὸν Α' Τόμον κατατάσσει τὸ ἕλικὸν γεωγραφικῶς (Volume I: By Location). Εἰς τὸν Β' Τόμον κατατάσσει τοῦτο κατὰ κατηγορίας (Volume II: By Categories).

Ὁ Α' Τόμος, διὰ λόγους ἀσφαλῶς εὐχρηστίας τοῦ ὄγκου του, διαιρεῖται εἰς δύο χωριστὰ Μέρη. Τὸ Α' Μέρος περιέχει τὴν Ἀφρικὴν, τὴν Ἀσίαν καὶ μέρος τῆς Εὐρώπης (A-Ireland). (Part I: Africa, Asia, Europe, A-Ireland, σελ. I-LXVIII + 518). Τὸ Β' Μέρος περιέχει τὸ ὑπόλοιπον τῆς Εὐρώπης καὶ τοὺς Πίνακας. (Part II: Europe, Italy -Z, Indices, σελ. 1-499).

Τὸ Α' Μέρος περιέχει μετὰ δύο Προλόγους (C. Loerke - H. - G. Beck, σ. VII-IX) κατατοπιστικὴν Εἰσαγωγὴν (Introduction, σ. XI κ.έ.), ὅπου α) ὑπὸ τὸν τίτλον Classification (σ. XII-XIII) δίδονται ἐξηγήσεις διὰ τὴν ἀκολουθηθεῖσαν μέθοδον κατατάξεως τοῦ ἕλικου, β) ὑπὸ τὸν τίτλον Index Codes and Numbers (σ. XIII) δίδονται ἐξηγήσεις διὰ τὸ κωδικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἐφηρμόσθη πρὸς ταχεῖαν ἀνεύρεσιν τοῦ ζητουμένου ἐντὸς τοῦ Α' Τόμου, ὡς καὶ ἄλλαι ἐξηγήσεις διὰ τὸν τρόπον ἐργασίας τῶν ἐκδοτῶν (Transliteration, σ. XIV-Filing, σ. XIV). Ἡ ἐν λόγω μέθοδος καὶ τὸ κωδικὸν σύστημα ἔχουν ἐν συντομίᾳ ὡς ἑξῆς: